

№ 23 (760)
Чэрвень 2019 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

bfk.by

У нумары:

👉 **Памяць: адзін з першых падпісчыкаў «Краязнаўчай газеты» Васіль Ліцьвінка –**
стар. 2

👉 **Чытанні: памяці протаіерэя Іаана Грыгаровіча –**
стар. 3

👉 **Малая радзіма: Мураванка графа Храптовіча –**
стар. 6 – 7

👉 **Станіслаў Манюшка: непадзельная спадчына –**
стар. 9 – 10

Пасля прэзентацыі
CD паводле твораў
М. Гарэцкага

Падрабязней чытайце на стар. 8

— Агу, агу, агу!.. Краязнаўцы!.. Дзе вы?

Сапраўды, дзе вы? У некалькіх сваіх зваротах аб незайздросным лёсе «Краязнаўчай газеты» ў гэтым годзе рэдакцыя прасіла хаця б адгукнуцца ды паспачуваць самахвярнай грамадскай яе працы. Не кажу ўжо і пра тое, што нам паспрыяла б нават невялікая матэрыяльная дапамога. Можна, дзякуючы вашай увазе павялічылася б і падпіска на «КГ»?

Гэтага, на жаль, не адбылося. Падпіска на чэрвень 2019 г. паказала, што з ўсёй амаль дзесяцімільённай Беларусі падпісаліся ўсяго 109 яе жыхароў (не абавязкова краязнаў-

цы) і 355 арганізацыяў. Практычна праігнаравана газета ў такіх, ці яшчэ беларускіх абласцях, як Магілёўская і Гомельская. Разумеючы, што ідэалагічнае, патрыятычнае выхаванне ў нашай краіне грунтуецца выключна на прыкладах Вялікай Айчыннай вайны, і ў глыб гісторыі дзяржава пакуль не можа (ці не хоча занурыцца), мы намагаліся не на дзяржаўным узроўні (сіламі грамадскай арганізацыі) адкрыць больш глыбінныя, чысцейшыя ад акупнага бруду крыніцы патрыятызму. Патрыятызму, які захавала для нас гісторыя.

На жаль, на наш заклік ніхто не адгукнуўся, нават верныя сябры Рады Беларускага фонду культуры (у мяне ўзнікла думка, ці такія яны ўжо верныя?).

Таму і крычу я вам, як у цёмным лесе: «Агу, агу!.. Краязнаўцы!.. Дзе вы? Дзе вы, патрыёты малой радзімы, дзе вы, патрыёты Вялікай Радзімы Беларусі?»

Запазычана сць перад друкарняй у 1,5 тыс. рублёў вымушае нас прыпыніць выпуск «КГ» на 3 месяцы, а потым зноў аднавіць падпіску (што па досведзе іншых выданняў будзе амаль немагчыма).

Ужо закончыў пісаць практычна развітальны ліст, як патэлефанаваў вядомы гісторык, доктар гістарычных навук, прафесар і сябра «Краязнаўчай газеты» Леанід Міхайлавіч Лыч і прапанаваў яго коштам працягнуць выданне трох-чатырох наступных нумароў «КГ». Нізка кланяюся Вам, Леанід Міхайлавіч, і буду аб Вашым патрыятычным учынку абавязкова інфармаваць чытачоў.

Каб толькі не было запозна!

Уладзімір ГІЛЕП,
галоўны рэдактар
«Краязнаўчай газеты»

Нашы віншаванні

Грамадскае аб'яднанне «Беларускі фонд культуры» і «Краязнаўчая газета» шчыра віншуюць бібліяграфа, заслужанага дзеяча культуры Беларусі, старэйшага супрацоўніка Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі **Тацяну Іванаўну РОШЧЫНУ** з 70-годдзем з дня нараджэння.

Жадаем Тацяне Іванаўне добрага здароўя, як і раней – адчування кнігі, энергіі жыцця, далейшай упэўненасці ў касмічнай запатрабаванасці друкаванай крыніцы ведаў.

*Тадэвуш СТРУЖЭЦКІ, старшыня ГА «Беларускі фонд культуры»
Уладзімір ПІПЕП, галоўны рэдактар «Краязнаўчай газеты»*

Згадалі Васіля Ліцьвінку на філфаку

На філалагічным факультэце Белдзяржуніверсітэта нядаўна прайшла вечарына памяці кандыдата філалагічных навук, фалькларыста Васіля Ліцьвінкі. Тут Васіль Дзмітрыевіч цягам некалькіх гадоў працаваў, узначальваў навукова-даследчую лабараторыю беларускага фальклору, тут вывучаў і сістэматызаваў сабраныя пярлінкі народнай мудрасці. А таксама – сяшаўся перадаць маладзёйшым невывярпным скарб, вучыў разумець і шанаваць спадчыну продкаў. Вучыў пацучы і пабачыць тыя народныя песні, абрады, што вучаць дабрыні і павазе да бацькоў і іх працы.

Дзякуючы фінансавай дапамозе прадпрымальніка і пісьменніка Валерыя Сарокі быў зняты дакументальны фільм, дзе сабраныя ўспаміны людзей, якія ведалі знакамітага фалькларыста, а таксама згадкі ягоных родзічаў і землякоў, навукоўцаў. Мне ж таксама пашчасціла працаваць у лабараторыі, калі ёй кіраваў Ліцьвінка.

Нагадаю чытачам, што нарадзіўся Васіль Дзмітрыевіч у прыгожай вёсачцы Церабяжоў на Століншчыне, у сямі вясковых працаўнікоў. Тут жа ён і спачыў на век, з надмагільнага помніка глядзіць на ўсіх з заўсёднай усмешкаю – у саламяным капелюшы, у вышытай сарочцы.

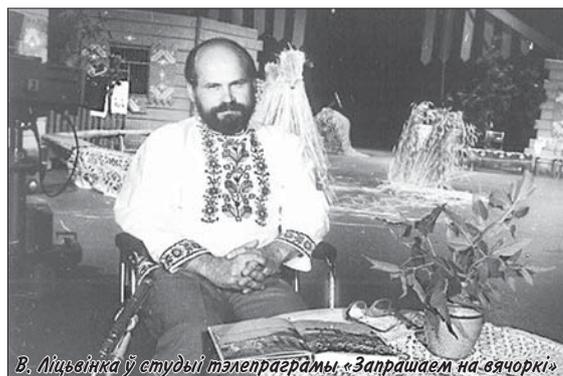
Каб падзякаваць рупліўцу за навуку, я таксама пабываў на радзіме Ліцьвінкі. Кіраўнік дзіцячага гурта са Слоніма Анжэліка Калаур завезла мяне на машыне ў Церабяжоў. Там я пабачыў цёплыя вочкі Васілевай унучкі Валянціны, пагутарыў з дзядзькам Сашам, які вучыў Васіля спаваць.

Зала філфака была поўнаю, студэнты слухалі ўспаміны выкладчыкаў. Гучаў на імпрэзе і аўдыязапіс голасу Васіля Дзмітрыевіча. Прагучаў, як запавет, як наказ: збіраць і захоўваць народную мудрасць, шчыра працаваць на ніве роднай культуры, якая – сама народная акадэмія, перадаваць назапашанае наступнікам.

Быў і відэазапіс. Васіль заспяваў сваю любімую песню: *Калі каліна не цвіла, то не ламай каліну, Калі ў салдатах ты ня быў, то не чапай дзяўчыну. Я памятаю той жа час, ты плакала за мною, На развітанне раз у раз махала хусціною.*

Песню падхапіла салістка тэатра фальклору «Матуліна хата» Кацярына Пяршлевіч. А пры канцы ўсе ў зале ўсталі, махаючы рукою, спяваючы апошня радкі песні – развітваючыся з В. Ліцьвінкам.

Мікола КОТАЎ, пазаштатны карэспандэнт «Краязнаўчай газеты»

В. Ліцьвінка ў студыі тэлепраграмы «Запрашаем на вясоркі»

На тым тыдні...

✓ **6 чэрвеня** ў Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь адбылася прэзентацыя Рэспубліканскай выстаўкі мастацкіх твораў навукоўцаў дзіцячых школаў мастацтваў, прысвечанай Году малой радзімы, і ўзнагароджанне ўдзельнікаў. Прадстаўленыя працы вучняў з розных куткоў краіны.

✓ **8 чэрвеня** ў мястэчку Любча на Навагрудчыне адбылося свята сыру «**Вясёлы сыравар**». У праграме былі кулінарнае шоу «Усе смакі свету – у кавалачку сыру», конкурс «Сырнае дасягненне», выстаўка-продаж разнастайных гатункаў сыру і іншых малочных прадуктаў, выступленне калектываў народнай творчасці. ААТ «Малочная кампанія "Навагрудскія Дары"» прадставіла прадукцыю ўласнай вытворчасці. Мясцовыя кулінары-аматары прынеслі на свята сыры хатняга прыгатавання.

✓ **Здаўна** Вярэйкі Ваўкавыскага раёна славіцца маляўнічай прыродай і рыбнымі месцамі. **9 чэрвеня** тут на беразе возера правялі свята «**Залатая рыбка**». У праграме былі тэатрызаванае прадстаўленне з удзелам Залатой рыбкі, прамудрага Пескара, Кашы-прынады. Рыбакія каманды Ваўкавыскага раёна бралі ўдзел у спаборніцтвах па колькасці злоўленай рыбы, прайшлі конкурсы «Клёвае месца», «Рыбачкая байка», «Вось дык рыбіна!», была і дэгустацыя страваў з рыбы.

11 чэрвеня Пасольства Венгрыі ў Рэспубліцы Беларусь перадало ў дарунак Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі серыю манаграфіяў «Комітаты і горада Венгрыі». Выданне прыдасца для даследчыкаў венгерскай мовы, гісторыі, географіі, дзяржаўнага кіравання і транспарту гэтай краіны.

✓ **11 чэрвеня** ў Дзяржаўным літаратурна-мемарыяльным музеі Якуба Коласа адбылася **літаратурна-музычная імпрэза «Адчуванне радзімы: беларуская элегія»** (г. Вілька).

Калектыв «Элегія» шырока вядомы ў Беларусі і за яе межамі. Яго ўдзельнікі – лаўрэаты і дыпламанты рэспубліканскіх, абласных і міжнародных фестываляў. Сёння «Элегія» мае ў сваім рэпертуары звыш 90 уласных і напісаных на вершы беларускіх паэтаў песень. Разам з песнямі гучала інструментальная музыка ў выкананні Тацяны Захарыч (гітара, раяль), Уладзіміра Лапціка (гітара), Віктарыі Амеляновіч (скрыпка), маладых выканаўцаў. Гоці вечарыны таксама наведалі выстаўку «Свет летуценняў», арганізаваную Вільейскім Цэнтрам эстэтычнага выхавання, на якой былі прадстаўленыя працы ў тэхніцы выцінанкі і бісерапляцення, саматканя паясы, лялькі, вырабленыя рукамі народных мастакоў Вільейшчыны.

✓ **З 14 чэрвеня** ў Нацыянальным цэнтры сучасных мастацтваў Рэспублікі Беларусь працуе выстаўка «**Казимір Малевіч і ХХІ век**», што арганізавана ў рамках Культурнай праграмы П Еўрапейскага гультыя 2019 г. Упершыню дэманструецца карціна меркаванага аўтарства К. Малевіча ў экспазіцыі працаў айчынных мастакоў, якія развіваюць традыцыі Малевіча. Творы прадстаўленыя ў сінтэзе з этнаграфіяй з Музея старажытнабеларускай культуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Выстаўка будзе доўжыцца да 1 верасня.

✓ **14 чэрвеня** ў мастацкай галерэі «Універсітэт культуры» адбылося адкрыццё **выстаўкі «Малічанскія сны»** Ірыны Церашковай і Жанны Льюшкінай. Прадстаўленыя працы з таямнічага свету наўнага мастацтва – малічанскі. Яна стала адной з першых у нашай краіне з'яваў масавай культуры і адным з раннях інстынктыўных прыкладаў мастацкай практыкі. Сюжэты навіяныя беларускаю міфалогіяй і народнымі легендамі, а таксама экспедыцыямі па родным краі. Працы створаныя цягам некалькіх апошніх гадоў. Пабачыць іх можна па 30 чэрвеня.

✓ У Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь **14 чэрвеня** адкрылася выстаўка «**Беларусь на старажытных географічных картах**». Арганізатары прапаноўць паглядзець на карты ВКЛ, Рэчы Паспалітай ды іншых краінаў свету, дзе па-рознаму выяўлены і нашы землі. Усяго прадстаўлена больш за 30 копіяў картаў. Яны выкананыя на акарвальных паперы з выкарыстаннем лічбавых тэхналогіяў, што дазваляе дакладна ўзнавіць аўтэнтычнасць старадаўніх картаў і зрабіць іх амаль не адрозным ад арыгіналу. Арганізатары выстаўкі – Нацыянальны гістарычны музей Рэспублікі Беларусь, таварыства «Беларуская філасофская прастора», Лятучы ўніверсітэт, выдавецкі цэнтр «Экономпресс». Пабачыць выстаўку можна да 9 ліпеня.

✓ **Свята з водарам клубніцаў** прайшло **15 чэрвеня** ў Бародзічах Зэльвенскага раёна. Тут гэту яго гаду вырошчвае практычна кожны. Жыхароў і гасцей на свяце какалі вясёлыя прыгоды ў «клубнічным царстве». Каралева Клубніца сустрэла гасцей песнямі, па-частавала напоймі і клубніцамі розных відаў і гатункаў, выпечкай з клубнічнай начынкай. А дасведчаныя гаспадыні правялі майстар-класы па прыгатаванні клубнічнага фандзю і сочыа. А модніцам быў прапанаваны... «клубнічны» манікюр.

✓ У мястэчку Ліпнішкі (Іўеўскі раён) **15 чэрвеня** зладзілі свята «**Ліпнішкаўскія сенакосы**». Запразалі ўсіх, хто хацеў паспрабаваць сілы ў конкурсе ручной касбы. Пад час свята прайшлі майстар-класы па кляпанні касы, пляценні вяноўкі, вырабе лялькі «Траўніца». Працавалі падворкі «Сялянская трапеца». Пад час свята абралі дзяўчыну з самай доўгай касою.

✓ У конкурсе ручной касбы. Пад час свята прайшлі майстар-класы па кляпанні касы, пляценні вяноўкі, вырабе лялькі «Траўніца». Працавалі падворкі «Сялянская трапеца». Пад час свята абралі дзяўчыну з самай доўгай касою.

№ 23 (760) «Краязнаўчай газеты» друкуецца коштам аўтара гэтага артыкула Леаніда Міхайлавіча Лыча. Шчыры Вам дзякуй, Леанід Міхайлавіч, за патрыятычны ўчынак і прыклад вернасці чытача сваёй газеце.

Факты на злобу дня

Спаўняецца 75 гадоў з часу вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкай акупацыі. Перажыць яе давялося і аўтару гэтых радкоў: калі пачалася вайна, яму пайшоў 13-ы год. Той пыкальны час не забываецца і па сёння. Але што дзіўна: у ім я знаходжу ня мала і такога, чаго ніяк нельга здаваць са знакам мінус. У Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі праглядаю газеты, што выдаваліся на акупаванай тэрыторыі, і знаходжу такое, да чаго мы сёння проста не здольныя, пракровечна не імкнемся. Часцей за ўсё, шкадучы грошай, у т.л. і каб падпісацца на якую-небудзь газету, асабліва беларускамоўную, з прычыны практычна поўнай адсутнасці базавай мовы нашай зямлі ў яе афіцыйным жыцці, чаго, дарэчы, не назіралася ў гады праклятай фашысцкай няволі.

Незвычайнай радасцю за свой пакутніцкі народ напоўнілася мая душа, калі ў адным з нумароў «Беларускай газеты» за 1943 год наткнуўся на зусім неверагодны на сёння факт: на тую страшэнную часіну ў нас знайшліся асобы – сапраўдныя нацыянальныя патрыёты! – якія выступілі ну проста з фантастычнай ідэяй аб выданні Беларускай Народнай Энцыклапедыі (!!!) Такая задума і раней была: у пік міжваеннай савецкай дзяржаўнай палітыкі беларусізацыі. Але ў справу «своечасова ўмяшаўся» Маскоўскі Крэмль, забіўшы ў яе тоўсты кол.

І што характэрна: з нацыянальна-патрыятычнай ініцыятывай выступілі не ў цэнтры беларускай зямлі – Мінску ці ў якім-небудзь іншым месцы Генеральнай акругі Беларусі, дзе год ад года жыццё становілася па змесце і форме ўсё больш і больш нацыянальна беларускім, а ў далёкім Дзвінску, які ўваходзіў у зусім іншую адміністрацыйна-тэрытарыяльную адзінку з цэнтрам у Рызе.

Усведамляючы рэальную пагрозу страці латгалскімі беларусамі з іх цэнтрам у Дзвінску сваёй этнакультурнай самабытнасці, яны, відаць, каб унікнуць ці адцягнуць надалей гэтую катастрофу, і выступілі з ініцыятывай аб выданні Беларускай Народнай Энцыклапедыі, наперад ведаючы, што за ўсё гэта трэба будзе плаціць з уласнай кішэні. На ўсё сто адсоткаў упэўнены, што сённяшнія хворыя на нацыянальны нігілізм беларусы не здольныя на такі патрыятычны ўчынак. Пацвярджаннем таму іх пасіяўнасць у падпісы на беларускамоўны перыядычны друк, асабліва неафіцыйны: «Краязнаўчая газета», «Наша слова», «Новы час». Не заўсёды вырастоўвае неафіцыйны друк і адначасовае выкарыстанне беларускай і рускай моваў, як, да прыкладу, робіць рэдакцыя «Народнай Волі». А наклад такіх газет павінен быць высокім, бо праўдзівей за іх нідзе не асвяляецца сённяшняе моцна разбалансаванае беларускае нацыянальнае жыццё.

Але вернемся ў акупаваныя фашыстамі ўскайжавы беларускі горад Дзвінск. Ініцыятыўную групу па выданні Беларускай Народнай Энцыклапедыі ўзначаліў жыхар гэтага горада Мікола Панькоў. Гэтая асоба даволі прыкметная ў айчынай гісторыі, прычым у пэўнай ступені яшчэ і ў даваенныя гады. Яго прозвішча часта сустракалася на старонках беларускага перыядычнага друку Латвіі і «ўсходніх крэсаў» Другой Рэчы Паспалітай. А вось у гады нямецкай акупацыі працаваў інструктарам на чыгуныцы і, відаць, меў нейкія грошы, каб пусціць частку з іх на фінансаванне выдання Беларускай Народнай Энцыклапедыі.

Планавалася, што ў свет яна з'явіцца ўжо ў канцы 1944 года, але толькі пры ўмовах актыўнай працы аўтараў. Паверыць у

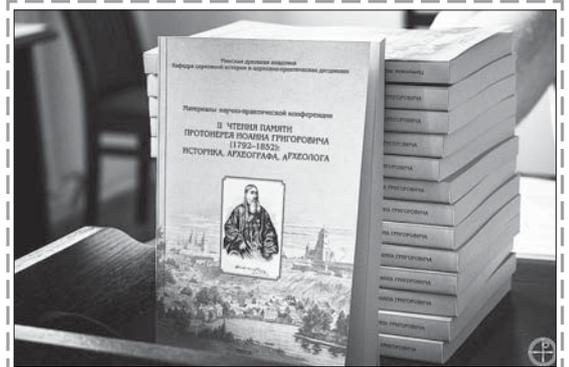
рэальнасць такога не дужа выпадае, але ініцыятыўная група занялася сваім будучым чытачам менавіта так.

Таго, хто прачытаў у «Беларускай газеце» ад 25 жніўня 1943 года інфармацыю пра задуманую энцыклапедыю, не магло не радаваць, што ў ёй, абяцалі выдаўцы, ён знойдзе шмат таго, што адсутнічае ў іншых літаратурных крыніцах: «аб нашых пісьменніках, дзеячах культуры, мастацтва, навукі, гаспадаркі, грамадскага жыцця».

Бясспрэчна, такая нацыянальна-патрыятычная ініцыятыва не магла не знайсці сабе падтрымкі, хаця ў людзей хапала па горла шмат іншых справаў і клопатаў, выкліканых нечалавечымі ўмовамі акупацыі. У той кароткай газетнай інфармацыі паведамлялася: «На заклік рэдакцыйнай калегіі Беларускай Народнай Энцыклапедыі першымі адкунуліся сп. Сяргей Сахараў, кс. Адам Станкевіч, магістр Ян Шутовіч, Язэп Найдзюк, праф. Баляслаў Брэжжа, заахвараўваючы сваю дапамогу ў апеку». Як бачым, гэта даволі прыкметныя асобы ў нашай айчынай гісторыі. Яны заслужоўваюць і сёння глыбокай павагі да сябе, хай і носяць ярлыкі калабарантаў. Хтосьці з іх адседзеў немалы тэрмін у сталінскіх лагерах, а беларускі ксёндз Адам Станкевіч закончыў там сваё зямное жыццё. Толькі апошнім часам можна знайсці аб'ектыўныя звесткі пра іх, у т.л. у энцыклапедыях.

Думаецца, ужо даўно нам трэба спыніцца дзямліць беларусаў на два процілеглыя варажыя лагеры: змагаюць супраць нямецкіх акупантаў і калабарантаў. Хоціць з лішкам ужо напісанага, прамоўленага пра гэта. Супрацоўнічаць з заваёўнікамі вымушалі абставіны самога жыцця. Не ваяваць жа з ворагам голымі рукамі, калі нават рэгулярныя войскі Чырвонай Арміі не справіліся з абаронай Беларусі. А беларусы ваявалі, у выніку кожны трэці з іх загінуў, чаго не зведла ніводная тытульная нацыя саюзных рэспублік і нават захопленыя нямецкім вермахтам вобласці Расійскай Федэрацыі. У будучыні нас таксама не будзць абмінаць цяжкія выпрабаванні. Таму не ў інтарэсах адзінства, маналітнасці беларускага народу рабіць акцэнтам на падзел яго ў перыяд фашысцкай акупацыі на патрыётаў і калабарантаў, здраднікаў. Калі такое і было, дык толькі па віне тых, хто ў 1930-я чыніў масавыя фізічныя рэпрэсіі, хто ўлетку 1941 года пакінуў Беларусь сам-насам з лютымі ворагам. Выбраць бездакорную пазіцыю ў час панавання акупацыйнага фашысцкага рэжыму было не так проста і не ўсім нават пры вялікім жаданні такое ўдавалася.

Акупацыя мне знаёмая не толькі па кнігах і газетках. Нічога так не жадаю, каб пасля святкавання 75-годдзя вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх акупантаў адсутнічалі словы: «зраднікі», «калабаранты». Няхай лепш яны застануцца ў гісторыі і не перашкаджаюць сучасным беларусам у іх палітычнай, этнічнай кансалідацыі, захаванні ад дэнацыяналізацыі сваёй культурна-моўнай асобнасці, з чым у нас сёння так багата сур'ёзных праблемаў. Дзіву даецца, што за апошняю чвэртку стагоддзя мы так і не навучыліся жыць па-беларуску, забулкалі ў чужых культурна-моўных лабірынтах, хітра расстаўленых расійскай імператрыцай Кацярынай II і ўдасканаленыя яе савецкімі паслядоўнікамі, а ў апошнія дзесяцігоддзі – і чыноўнікамі прэзідэнцкай вертыкалі.

Чытанні памяці протаіерэя Іаана Грыгаровіча

13 чэрвеня ў Мінскай духоўнай акадэміі адбылася навукова-практычная канферэнцыя «ІІІ Чытанні памяці протаіерэя Іаана Грыгаровіча (1792 – 1852): гісторыка, археографа, археолага».

Пленарнае пасяджэнне мела назву «Аktуальныя пытанні гісторыі Беларускай Праваслаўнай Царквы» (прэзентацыя прарэктарам па навуковай рабоце Мінскіх духоўных акадэміі і семінарыяў дацэнтам Аляксандрам Слесаравым зборніка матэрыялаў ІІ Чытанняў і два даклады); працавалі тры секцыі («Праваслаўная Царква на Беларускіх землях у Х – пачатку XX стагоддзя», «Руская Праваслаўная Царква ў савецкі перыяд» і «Багаслоўска-літургічная традыцыя Праваслаўнай Царквы»). Часткай канферэнцыі з'яўляецца таксама секцыя завочнага ўдзелу.

Большасць дакладчыкаў прадстаўляла акадэмію, іншыя былі з Мінскай духоўнай семінарыі (Жыровічы), Інстытута менеджменту спорту і ту-

рызму, Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, прыхода храма святой мучаніцы Таццяны ў Мінску і Грынкевічаўскага даследчага і перакладчыкага праекта «Пра школу». Апошні, з цэнтрам у Гомелі і асаблівым акцэнтам на беларуска-індзейскіх сувязях, лагічна ўпісаўся ў «беларускую» секцыю, пашырыўшы геаграфічны абсяг тэмаў дакладаў канферэнцыі аглядам руска- і англамоўных вараўянтаў назвы багаслоўскага вучылішча ў Сан-Францыска, з гісторыяй якога – з боку вучняў, настаўнікаў і актыўна, што займалася праблемаўтыкай школы, – звязаныя некалькі беларускіх імёнаў.

Першыя чытанні прайшлі 17 мая 2017 г., а другія – летас 10 мая. Зборнік трэціх чытанняў, выхад якога чакаецца налета, дапоўніць першыя два і будзе даступны і ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі.

Алесь СІМАКОВ
Фота з сайта minda.by

Леанід Лыч,
доктар гістарычных навук, прафесар

Веркаўляны.

Хроніка некалькіх сем'яў

(Заканчэнне.

Пачатак у № 21 – 22)

Аднаго ранку, кажа Тамара Васільеўна, тата выявіў, што адна з схованак з добром абрабаваная. Яе старэйшы брат Міхаіл непадалёк заўважыў конскі след. Не адкладаючы, на сваю бяду, адразу рушыў па свежых слядах. Яны давялі да Дубавога і там згубіліся. Але гэта не зашкодзіла здагадацца, хто рабаваў: усё паказвала на лунінаў, альбо іх памагатых, якіх усё ведалі. Міхаіл не стрымаўся і выказаў прылюдна ўсё што думаў. Раслігата не прымусліла сабе доўга чакаць. Не ўзабаве апоўначы шматдзетнае сямейства падняў на ногі моцны грукат у дзверы, пачулася патрабаванне адчыніць, інакш хата будзе ўзарваная. Васіль Якаўлевіч падпарадкаваўся. Праз парог пераваліліся тры ўзброеныя мадакі на добрым падпітку. Начныя «госці» сходу збілі з ног Міхаіла і разам пачалі катаванні – адзін шомпалам, іншыя нагамі. І ўсё на вачах безабароннага сямейства. Білі і дапытваліся, чаму Міхаіл высочаў партызанаў. Той адказаў, што шукаў рабаўнікоў. Маці, Дар'я Сцяпануўна, паспрабавала абараніць сына, але ў адказ адзін з іх, даўшы доўгую чаргу з аўтамата ў столь, кулаком у твар збіў старую з ног і загадаў усім замаўчаць. Катавалі Міхаіла да той пары, пакуль ён не страціў прытомнасць. Пасля выцягнулі нерухомае скрываўленае цела на вуліцу і забаранілі родным нават падыходзіць да яго. Праз якіх паўгадзіны тата Тамары Васільеўны заўважыў, што Міхаіл заварушыўся. Яго занеслі ў хату, ён быў моцна пакалечаны; выратаваць можна было толькі ў лякарні ажно ў Вілейцы. Тата хуценька пайшоў запрагаць каяна. Тамара Васільеўна дакладна не ведае, але Васіль Якаўлевіч неяк адвёз Міхаіла ў бальніцу і вярнуўся дадому. Нібыта паспрыяла тое, што вёска Куляшы не стаяла на ўліку як партызанская.

Было тое якраз перад апошняй блакадай. З яе пачаткам усё жыхары Куляшоў і іншых вёсак зноў сышлі ў Калюгі ў свае лясныя схованкі за Зачарную. Праседзелі некалькі дзён у лесе і пачалі заўважаць, што блакада пайшла дзесці на Усход, бо страляніна з кожным днём слабела і нарэшце зусім заціхла. Добраахвотная выведка далажыла, што партызаны сышлі на Палік, а ўслед за імі і немцы, і што на дарогах і ў вёсках усё ціха. Людзі пачалі выбірацца з лясных неграў. Калі вышлі на зачарнянскае поле, усімі авалодаў страх: на месцы, дзе тыдзень таму стала Зачарная, тырчэлі толькі белыя коміны. Калі ішлі па ўчарнелай вясковай вуліцы, нават не заўважылі, адкуль з'явіліся немцы: нібыта з-пад

зямлі вылезлі з усіх бакоў. Усіх шчыльна акружылі – шукалі зброю, падзялілі на дзве групы: нямоглых старых і маленькіх дзетак у адну, а падлеткаў, моладзь і працаздольных у другую. Другую групу пагналі ў бок Хаценчыцаў. А старым з малымі казалі, што праз паўгадзіны могуць разыходзіцца па сваіх вёсках і што іх больш ніхто не зачэпіць. Непадалёк Хаценчыцаў на хутары Пасечным усіх загналі ў вялікі ток, успамінае Тамара Васільеўна. Ужо думалі, што канец жыццю, хутчэй за ўсё будуць паліць жывцом. Час ішоў у страшным чаканні. Бліжэй да вечара дзверы адчыніліся, і паліцаі загадалі першым дзесці хлопцам выйсці. Не ўзабаве тэя вярнуліся з ахапкам саломы; і гэтак паўтарылі

скарысталі, збеглі ў лес. А на наступны дзень Чырвоная Армія пайшла ў наступленне, і дзяўчаты апынуліся ўжо на вызваленай тэрыторыі.

Тамару Васільеўну з сястрой Клаўдзіяй і пляменнікамі немцы перавезлі ў канцлагер пад Дрэздэнам. Не хоча ўспамінаць былая вязненне фашысцкіх лагераў, як выжывалі там. Год цяжкай працы, у голадзе і холадзе, без надзеі на вызваленне і жыццё. Вызвалілі іх амерыканцы, якія з першых дзён забяспечылі поўным рацыёнам харчавання і мінімальнымі жыллёвымі ўмовамі, прапапоўвалі жыхарства ў любой краіне свету, абяцалі адправіць усіх ахвочых туды, куды ім самім даспадобы. Шмат хто са знявольеных не захацеў вяртацца

Тамара Сянько (Кулеш) з унучкай Вольгай

некалькі разоў. Людзі ўявілі надобрае, падняўся гвалт і енк, праклёны ў бок немцаў і паліцаёў. Апошнія замацуюкаліся, загадалі людзям замаўчаць і ўкладацца спаць на саломе. Рананку стала вядома, што першая група была адабраная для адпраўкі на працу ў Германію, калону накіравалі ў Раёўку, адтуль грузавікамі перавезлі на чыгуначную станцыю ў Краснае. Далей – цягніком у канцлагер Аўшвіц. З вёскі Куляшы туды патрапіла чалавек дваццаць, у тым ліку і Тамара Васільеўна з сёстрамі Клаўдзіяй і Сафіяй, пляменнікі, дзедці загінулай сястры Марыі – Александр, Зінаіда і Яўгенія, стрыечныя сёстры – 12-гадовая Васіліна і 22-гадовая Варвара. У лагеры немцы праводзілі разгортку медкамісію знявольеных, правяралі нават зубы і страўнік. А пасля зноў рассартвалі на групы. Варвара Кулеш была цяжарнай, таму яе і іншых, хто не прайшоў камісію, немцы адправілі цягніком у Маладзечна. А сястру Сафію з іншымі дзяўчатамі немцы забралі кашаварамі на нямецкі фронт. Але не даехаўшы некалькі вёрстаў, аўтамабіль трапіў пад бамбежку савецкіх самалётаў. Дзяўчаты налет

ў СССР. З'язджалі найбольш у Амерыку. Тамара Васільеўна і пляменнікі не сталі мяняць сваю Радзіму на іншую. Аб чым пасля і шкадавалі... Бо савецкае камандаванне не вельмі спяшалася адпраўляць на Радзіму сваіх знявольеных суйчыннікаў. Жылі ў пакінутых немцамі дамах. Харчаваліся як дзе прыдзецца, даводзілася і красці, бо голад не дэтка. Вярнуліся ў Куляшы толькі ўвосень. А дома ўсіх чакалі новыя, пасляваенныя выпрабаванні.

Александр Сянько з жонкай Тамарай у маладосці

Брат Міхаіл пад час вызвалення Вілейкі яшчэ знаходзіўся ў Вілейскай бальніцы і пудам застаўся жывым, але ў 1945-м увосень памёр – катаванні лунінаў усё ж не прайшлі без следу. Праз год памёр тата Васіль Якаўлевіч. А яшчэ праз год ад сухотаў сышла ў свет іншы сястра Клаўдзія. Брат Канстанцін, які прайшоў вайну з 1941-га да пераможнага 1945-га, вярнуўся з шматлікімі ўзнагародамі, у 1946 годзе быў прымуцова адпраўлены на Волгу ў рыбацкую арцель. Александра, сына загінулай сястры Марыі, які вярнуўся з фашысцкага лагера, у той жа год накіравалі ў Карэлію на леснаархтоўкі. Так, хто захаваўся ў вайну, страціліся ў мірны час.

Вялікая сям'я Куляшоў цалкам засталася без мужчынскай сілы, без коней і каровы. Засталася адно слабенкія дзявоцкія рукі і рукі з пакрычанымі ад шматгадовай сялянскай працы пальцамі гаспадыні Дар'і Сцяпануўны. Адна толькі радасць напаткаўна – знайшлася іх кароўка, якая прапала яшчэ пасля апошняй блакады, знайшлася выпадкова, у Лугавых. Новы яе гаспадар без пярэчанняў вярнуў карміцельку Дар'і Сцяпануўне.

У 1947 годзе Саветы, арганізаваўшы калгас, пазбавілі сялянскую зямлі, пакінулі толькі па 60 сотак. Пачалася павальная калектывізацыя – каго ўтварамі, а каго запужваннем. Пагражалі дэпартацыяй усім, хто трапіў пад раскулачванне і хто быў вывезены немцамі ў Германію. Даводзілася шукаць магчымасці, каб напісаць адпаведныя паперы, што не былі

ў лагерах. Працавалі. Падаткі былі вялікімі, кажа Тамара Васільеўна. Акрамя калгаснай працы, неабходна было здаваць падатак у калгас: масла 20 кг, альбо 400 л малака, мяса кілаграмаў 30 – 40 і шмат іншага. Хто не спраўляўся здаць, пагражалі нават дэпартацыяй.

Пасля смерці Сталіна вярнуліся брат Канстанцін з Волгі і пляменнік Александр з Карэліі, які ў 1958 годзе ўсё ж быў прызнаны малалетнім вязнем фашысцкіх лагераў. Але статус гэты так і не ўдалося скарыстаць, бо не ўзабаве памёр ад сухотаў – лагернае жыццё і леспавалі паспрыялі. А Тамара Васільеўна і іншыя вясцоўцы вязнямі фашысцкіх лагераў былі прызнаныя толькі ў 1990-х гадах...

У 1955 годзе на вечарынцы ў Карпавічах Тамара Васільеўна сустрэлася са стальным лясцом, старэйшым за яе на дзесьці гадоў, у гым жа годзе пажаніліся. Аб'явілі аднолькавыя лёсы. Абодва былі з працывых і заможных сялянскіх сем'яў, у якіх савецкая ўлада адабрала ўсё добра, гаспадарку і нерухомаць, што нажываліся потым і крывёю, пераходзілі па спадчыне нашчадкам. У абайх гінулі родныя ў гады фашысцкай акупацыі. Абраннікам стаў хлопец з былога 160-гектарнага фальварка пана Серлюкевіча Александр Пятровіч Сянько. Фальварак гэты ў пачатку мінулага стагоддзя перайшоў ва ўласнасць дзеду Александру, Ігнату Сянько з Корсакаў (в. Карсакавіч Маладзечанскага раёна. – «КГ»), што непадалёк Алёхнавічаў, і Яну Казакевічу з Сморгоншчыны.

Род Сянько ідзе з корсакавіцкіх заможных сялян. Ігнат яшчэ маладым пры падтрымцы бацькоў узяў у арэнду 10 га зямлі ў Алёхнавічах, каб зарабіць грошы на будучую ўласную гаспадарку. Працавітасць і кемліваць за 4 гады дала вынікі. Атрымаўшы нядронныя грошы ў жывёлагадоўлі, ён цалкам разлічыўся па ўсіх рахунках. А на астатнія з Я. Казакевічам адкупілі ўвесь фальварак у пана Серлюкевіча. Дакументы аформілі ў роўных долях, па 80 га кожнаму. З таго часу да аднаго сядзібага дома на фальварку дадаўся другі. А само месца новай гаспадары з двухбаковай згоды пачалі называць у гонар жонкі Ігната Веркі – Веркаўлянамі. Узнікла новая адміністрацыйная адзінка.

На пачатку 1939 года ў гаспадарцы былі кароўнік (16 кароваў дойнага статка, 8 цёлак, цяляты, бык, авечак з тры дзясяткі), свінарнік з свінаматкай і, вядома ж, усялякая птушка. Для апрадоўкі зямлі меліся тры пары коней, усе неабходныя прылады, былі жніярка, малатарня, зернячыстка «арфа». Некалькі гектараў сад, частка якога захавалася да сённяшняга дня. У ім стаялі сотні паўтары пчаліныя карнікоў. Сёння іх там некалькі дзясяткаў. Прапраўнукі І. Сянько, Леанід і Мікалай, працягваюць справу, чым ушаноўваюць памяць аб сваіх продках.

Як бачым, гаспадарка ў Сянькоў да 1939 года была вельмі моцнай. Ды й суседзі-кампаньёны Казакевічы ім мала ў чым саступалі. Гэтыя гаспадаркі былі аднымі з галоўных пастаўшчыкоў малака ў Хаценчыцкую млячарню і мяса ў знакамітую каўбасную пані Высоцкай. Воўну вазілі ў Ракаў. Мясо выязныя палеткі былі прыдатныя для вырошчвання лёну, якім засявалася значная плошча. Безумоўна, сваіх рук не хапала, таму вымушаныя былі наймаць працаўнікоў. Ахвочых было шмат. Людзей вабіў добры заробак і паважлівае стаўленне з боку гаспадароў.

Але наступіў 1939 год. Улетку стала зразумела, што вайна непазбежная, бо ўжо актывізаваліся савецкія агітатары за падтрымку вызваленчай місіі, што пазбавіць заходнікаў ад польскага прыгнёту, а ўзямем прынясе раўнапраўе і веру ў светлую будучыню камунізму. І сярод безземельных ім удавалася знаходзіць немалую падтрымку. Што і дапамагло Саветам апартыўна (па даносах) выяўляць вялізную колькасць «ворагаў народа». Польскія паны і асаднікі масава пачалі з'язджаць у Польшчу, пакідаючы свае маёнткі і маёмасць, бо прадаць не было магчымасці, ніхто не купляў. Усе намагаліся дабра і нерухомаць хоць як перавесці ў золата і каштоўнасці.

Сянько і Казакевіч не вельмі хваліліся, меркавалі, што яны ўсё ж беларусы-заходнікі, а не паліакі-акупанты. І па сваёй наіўнасці паверылі, што мясцовым сялянам-аднаасобнікам нічога не пагражае. Усе з хвалінямі чакалі непазбежных лёсавырашальных пераменаў.

1 верасня 1939 года гітлераўская Германія абрушыла моц сваёй арміі на Польшчу. Пад мабілізацыю патрапілі і М. Сянько, быў накіраваны на Заходні фронт. А з 17 верасня паліакі адбіваліся на два франты, 29 верасня войска было разбітае. Сотні тысячаў польскіх жаўнераў (сярод якіх было шмат беларусаў) загінулі, жывыя патрапілі ў палон – і да фашыстаў, і ў савецкія лагеры.

М. Сянько трапіў у савецкі палон і быў адраўненны ў ГУЛАГ. Пасля пачатку Вялікай Айчыннай вайны з савецкага лагера патрапіў у Армію Андрэса, у складзе

якой і прайшоў праз усю італьянскім Монтэ-Касіна, пасля вайны застаўся ў Англіі. Дамоў не вярнуўся, бо цудоўна ведаў, што яго тут чакала.

Брата Феадосія напачкаў лёс па-свойму трагічны. Пасля 17 верасня 1939 года жыццё сялянаў не толькі ў Веркаўлянах, але і ў ваколіцах рэзка змянілася. Увосень і ўзімку Сянькоў і Казакевічаў не чапалі, толькі рабілі перапін гаспадаркі. Праблема ўзнікла ў збыце малака, мяса. Каўбасная пані Высоцкай перастала

прыехалі оперуаўнаважаныя НКВС і арыштавалі апошняга дарослага мужчыну ў гаспадарцы – Феадосія Сянько. Ён таксама быў асуджаны да дзесяці гадоў лагераў як раскіданы, які не выплаціў падаткі. Як складалася яго лагерны лёс і як вырваўся на волю, Тамары Васільеўне не вядома. І сам Феадосій не меў магчымасці распавесці ўсе падрабязнасці. Вядома толькі, што як пачалася вайна, ён, як былы жаўнер тэрміновай службы ў войску польскім, патрапіў у армію генерала Андрэса. Там сустрэўся з братам Міхаілам.

Сяргей Жук – праўнук загінулага Ціхана Казакевіча – каля капліцы

працаваць, млячарня працавала, але з перапынкамі ў разліках. Пачалі дома рабіць масла і тварог і вазіць разам з мясам на рынкі Радашковічаў, Маладзечна, Ракава. Гандаль вялікай колькасцю прадукцыі не прыносіў прыбытку. Давалася адмаўляцца ад наёмных працаўнікоў і скарачаць гаспадарку.

Бліжэй да вясны безземельныя сяляне пачалі звартацца да мясцовай улады са скаргамі на заможных сялянаў, што тыя адмаўляючы ім у працы. Саветы не маглі не скарыстаць такі момант у сваіх інтарсах, таму адразу расцанілі такія выпадкі, як кулацкі сабатаж супраць савецкай улады. Ужо ўвесну 1940 года ўлада наклала вета на зямлю і гаспадаркі Веркаўлянцаў, заможных сялянаў з Лоўцавічаў ды іншых. Жыўнасць амаль уся была экспрапрыяваная. Частку кароваў з веркаўлянскіх прыватных кароўнікаў перадалі бедным, а астатніх вывезлі ў калгасы за буюлю савецка-польскую мяжу.

Акрамя таго, што гаспадаркі Сянько і Казакевіча былі цалкам зруйнаваныя, іх гаспадароў абклалі велічэзнымі падаткамі. Адпрацаваць не хапала чалавечай моцы.

Апошняя надзея на вяртанне Міхаіла знікла пад восень 1940-га. Ад яго прыйшоў ліст, напісаны з дарогі ў ГУЛАГ, дзе пісаў, што яго асудзілі на 8 гадоў «за шпіёнскую дзейнасць на карысць польскай выведкі». Гэты ліст быў другім і апошнім...

А неж у сярэдзіне восені надвечоркам у Веркаўляны

вёскі прыйшоў мужчына і пытаецца ў Агаты:

– Слухай, Агатка, мне сельсавет дазволіў забраць у цябе адну кароўку. Якую б ты мне параіла, каб малака больш мець і з большай тлустасцю?

Жанчына ледзь стрымалася ад пачутага. Але хутка знайшла адказ:

– Пачакай, даражэнькі Ігнаська, толькі што адну якраз падаіла. Ды самую жырную, быццам ведала, што ты завітаеш. Пачакай, зараз малачка паспрабаваць прынясу.

І пайшла ў кароўнік. Начэрапаўшы паўдзінцы жыжы з-пад каровы, хуценька вярнулася да «экспрыятара». І знянацку дайніцу з жыжаю надзела на галаву таму нахабніку. З тае пары да яго мянушка «жыжаед» на ўсё жыццё прыляпілася. Пасмейваліся над ім за той выпадак ішчэ доўга пасля вайны. Ігнаська, «пасмакаваўшы малачка», збег з падворка, каб не атрымаць яшчэ і па баках ад ужо падрослых Агаціных хлопцаў.

Кожны дзень праходзіў у трывозе і чаканні невядомага. Скончыўся красавік, а іх ніхто не чапаў. Розныя думкі разрывалі галовы. Мож, дэпартацыю адмянілі ды зачыліся паведамці? Наступіў май, час сяўбы, а зямля не крунута я ні ў Агаты, ні ў Казакевічаў. Сялянскія душы баяліся, рукі без працы ажно выкручвае. Што рабіць? Сабраліся разам, параіліся і вырашылі: што будзе, тое й будзе. Коні ёсць, зернеёсць – будзем сеяць! Не нам, дык людзям застанеца!

І не памыліліся. Пад штодзённым страхам дажылі да 22 чэрвеня, калі пачалася вайна. Для веркаўлянцаў з аднога боку гэты дзень быў радасным, нібыта вызваленчы ад дэпартацыі, а з другога – страшным і жудасным з-за невядомай вайны.

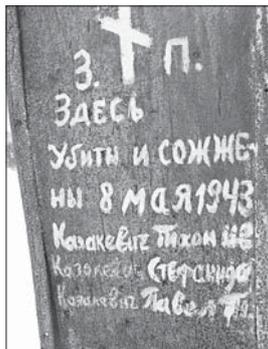
Вайну сям'я Агаты, у адрозненне ад суседзяў, перажыла без страгты родных, бо хаваліся ў лесе. А вось хата згарэла, калі немцы зладзілі расправу над Ціханам Казакевічам і яго сям'ёй. Хтосьці данёс немцам, што муж яго ўнучкі Анюты, Васіль Жук з Карпавічаў, у партызанах, што і паслужыла падставой для расправы. Васіль сышоў у партызаны ўзімку 1942-га і адразу знік. Не ўдалася даведацца пра яго лёс нават ад тых луніцаў, з якімі сышоў у лес. Атрад стаяў

недалёка, у лесе за Лоўцавічамі, таму партызаны былі частымі «гасцамі» на фальварку. Загадавае заботыства старэйшага сына гаспадары фальварка Івана прымусліла яго жонку Марыльку ўдзячы з Веркаўлянаў. Івана хтосьці забіў пад Раёўкай, а месце праз Шчарку, калі той ішоў абмяняць харчы на соль. Пасля гэтага Марылька з старэйшай дачкой Анютай (жонкай зніклага Васіля) і малодшай дачкой Грынай сышла да сваіх бацькоў у Мясату. Туды партызаны не дабіраліся. Хаваліся ўжо толькі ад паліцаў ды немцаў, каб не патрапіць на катаргу ў Германію. Вясной 1943 года Ц. Казакевіча, яго жонку Стэшку і хваравітага сына Паўлюка, якія засталіся ў Веркаўлянах, наляццелья зондэркаманда жыўцом спаліла ў іх жа хаце. Праз некалькі дзён, як блакада скончылася і на фальварку ўсё аціхла, родныя і знаёмыя Казакевічаў сабралі парэшткі ды пахавалі на месцы іх гібель. А пасля вайны ўсталявалі на магільцы каплічку, што і сёння нагадвае пратую веркаўлянскую трагедыю. Цяпер яе даглядаюць прапраўнукі Ц. Казакевіча – Васіль і Сяргей Жукі, якія жывуць і цяпер там, працягваюць існаванне Веркаўлянаў як адміністрацыйнай адзінкі на Вілейшчыне. А ішчэ прапраўнучка Вольга з Мінска пабудавала тут жа ледзішка.

На вялікі жаль, кніга «Памяць» не ўтрымлівае ніякіх звестак пра гэтыя трагічныя загінулыя жыхароў Вілейшчыны з фальварка Веркаўляны. Зраблю гэта я цяпер тут:

- 1) Ціхан Іванавіч Казакевіч, 1877 г.нар.
- 2) Стэпа Казакевіч, 1877 г.нар.
- 3) Іван Янавіч Казакевіч, 1900 г.нар.
- 4) Павел Янавіч Казакевіч, 1907 г.нар.
- 5) Васіль Жук, 1920 г.нар. (Дадзеныя па гадах нараджэння недакладныя.)

Па вайне веркаўляныцы вярнуліся на фальварак. Але іх зямля, коні і ўсё, што належала ім (механізмы ды інш.) адшыло пад калгас. Працавалі, як і ўсё сяляне, за калгасную «валюту» – працадзень. Каб апрацаваць выдзеленыя для існавання сямя і 60 сотак, патрэбна было ісці на паклон да старшыні, каб дазволіў пакарыстацца сваім жа канём. А калі сабраліся адбудаваць наноў спаленыя фашыстамі дамы і скарыстаць матэрыял з ацалелых наводшыбе сваіх свірнаў, старшыня загадаў іх выкупляць у калгасе. Запыталіся: «А як гэта так? Ён жа наш!» А той у адказ: «А вось так! Зямля цяпер калгасная? Калгасная! Значыць, і ўсё, што на ёй знаходзіцца, таксама належыць калгасу. У тым ліку і вы самі, а не тое што нейкія там свіраны. А што ж вы думалі, шанюўныя?.. Гэта вам не пры Польшчы вароты каўбасамі завязываць! Гэта калгас, даражэнькія, калгас!»

Капіца ў двары Васіля і Сяргея Жукі

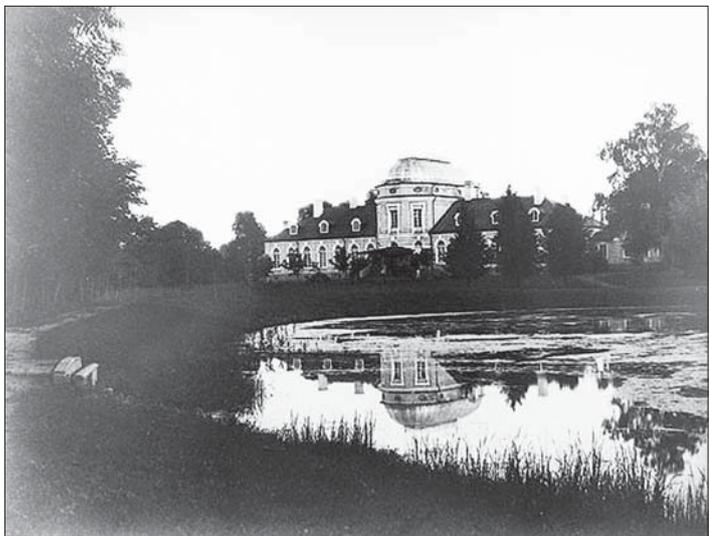
Алесь ПАТКЕВІЧ

На самым пачатку мінулага стагоддзя з фальварка Косава, што за пяць кіламетраў ад Нясутычаў на Навагрудчыне, выехалі падводы, нагруканыя розным сялянскім дабром – прыгожым куфрам, ложкамі, сталом і нават высокімі вазонамі ў цэбрах. На адной з фурманак сядзела прыгожая жанчына з двухгадовай дзяўчынкай на руках, да яе тудліся трое хлопчукоў, а маленькая Марыйка прымасцілася наперадзе каля бацькі. Сям'я Сцяпана Карпузевіча-Борыса пераязджала ў фальварак Мураванка, які, як і Косава, належаў уладальніку маёнтка Шчорсы, графу Канстанціну Храптовічу-Буцянёву (1848 – 1932). Гаспадарлівы Сцяпан добра зарэкамендаваў сябе на службе ў графа, і яму прапанавалі павышэнне – месца ўпраўляючага ў Мураванцы.

Падводы павольна рухаліся ў накірунку Нягневічаў, мінулі выган, дзе пасвіліся коні, каровы і статкі гусей, наблізіліся да рэчкі з млыном і пераадолелі мост, такі высокі, што дзеці ажно зажмурыліся ад страху, калі коні пачалі ўз'язджаць на яго. Паглядзець на нечаканы асобзбеглася басаногая мясцовая дзятва, маленькія пастушкі ў палатняных кашулях. Асобныя з іх нейкі час беглі побач, але потым адсталі і вярнуліся да сваіх абавязкаў.

Праз некаторы час фурманкі ўехалі ў мястэчка Нягневічы, параўняліся з Мікалаеўскай царквой і прыпыніліся каля адной з яўрэйскіх крамаў, з якой бацька прынёс абрадаваным дзецям абаранкаў і цукерак. Наперадзе яшчэ былі вёскі Роскаш і Лозкі з садамі і выганам, мінуўшы якія, нарэшце, пад'ехалі да месца, дзе пачынаўся двор Мураванка. Убачыўшы падводы, з усіх ног да іх кінуліся хлопчыкі, каб адчыніць перад вандроўнымі доўгія весніцы і атрымаць пачастунак – абаранкі.

Палац графа Храптовіча (1894 г.)

Фурманкі ўехалі ў прыгожую ліпавую алею, і перад вачыма прыездных адкрылася незвычайнае відовішча – чатыры двухпавярховыя будынкі, паабпал якіх узвышаліся дзве вежы, здавалася, палалі пад

Мураванка графа Храптовіча (1894 г.)

промямі сонца, бо пабудаваныя былі з чырвонай цэглы. Фантазія гаспадароў пераўзышла ўсе чаканні – Мураванка з яе высокімі вежамі, што рашуча ўзнімаліся, нагадала хутчэй маленькі сярэднявечны замак, чым гаспадарчы двор.

Падводы прыпыніліся непадалёк вялікага будынка, які прызначаўся

Мураванка

сям'і ў якасці жылля, і бацькі павялі дзяцей па высокіх прыступках наверх. Мінуўшы прасторныя сені, зайшлі ў хату, дзе былі вялікія пакоі, з вокнаў якіх адкрываўся прыгожы від на двор, парк і дарогу. У сені ўнеслі клетку з курамі, у хату – мэблю ды іншыя рэчы і пачалі абжывацца на новым месцы.

Пра маёнтка Шчорсы, куды прыехаў працаваць С. Карпузевіч-Борыс, пісьмовыя крыніцы згадваюць пачынаючы з XV ст. Некалі ім валодаў адзін з выдатных прадстаўнікоў старажытнага роду, апошні канцлер

Сын І. Храптовіча Адам (1768 – 1844), палітычны дзеяч і мецэнат, працаваў пачынаючы бацькі ў гаспадарчай і асветніцкай дзейнасці. Ён увёў шматпольны севазварот, зменшыў чыніш і іншыя сялянскія павіннасці, адкрыў у Шчорсах ланкастэрскую школу, шпіталь, значна папоўніў каштоўнымі выданнямі знакамітую бібліятэку Храптовічаў, куды запрасіў працаваць віленскіх навукоўцаў і студэнтаў. Тут неаднаразова бываў Адам Міцкевіч, якога знаёмства са старадрукамі і старажытнымі рукапісамі падштурхнула да напісання паэмы «Гражына», а прыгожыя мясцовыя краявіды натхнілі на стварэнне цудоўнага санета, у якім апеты магутны Нёман. Пазней, калі вернецца з выгнаных хворы паэт і фальшларыст Ян Чачот, гаспадар даверыць яму працу бібліятэкара ў сваім кніжным царстве. Выдасць А. Храптовіч і мемуары С. Маскевіча.

Наступнымі гаспадарамі Шчорсаў сталі малодшы сын І. Храптовіча Грынеў (1775 – 1850), а затым яго сын Міхаіл (1809 – 1892). Яны надавалі гаспадарцы мала ўвагі. М. Храптовіч знаходзіўся на дыпламатычнай службе, а справы ў маёнтку ішлі ўсё горш, таму ў 1858 г. гаспадар запрасіў на службу таленавітага кіраўнічага Фердынанда Фішэра, выпусніка аднаго з германскіх універсітэтаў, які здолеў напярвыць становішча. Асабліваю ўвагу новы ўпраўляючы надаваў самай вялікай шчорсаўскай ферме Мураванка. Па ўспамінах Міхаіла Буцянёва, яна была пабудаваная тым жа архітэктарам Я. Габрыэле, які ўзводзіў палац І. Храптовіча ў 1770-я гг. Тут упраўляючы пракляў вузкаякалейку, па якой ваганеткі падвозілі корм з амбараў і сіласных вежаў да стайняў і кароўнікаў. Была заведзеная новая парода малочных кароваў, заснаваная сыварварня, дзе на германскім абсталяванні выраблялі смачны сыр, які карыстаўся вялікім попытам. Павялічылася і пагалоўе свінняў, палешчылася іх парода. Для прыгатавання вяндрліва і паландвіцы ў Шчорсах была пабудаваная яндлярня, якая давала высакаякасную прадукцыю, унікальны водар і смак ёй надавала выкарыстанне пры вэнджанні галінак ядлоўцу. Каля палаца павялічылася колькасць сажалак з сістэмай шлюзаў, і хутка ў Шчорсах з'явілася выдатная рыбная гаспадарка. Вялікі прыбытак гаспадарам даваў гандаль лесам, які спляўлялі па Нёмане да балтыйскага порта. У 1877 г. у маёнтку налічвалася 6 фальваркаў, дзе працавалі майстэрні па вырабе сталярных, бандарных, рымарскіх вырабаў, 4 млыны, 2 цагельні, вінакурня, алейня, кузня і лесопільня. У 1863 г. было адкрытае народнае вучылішча, працавала лякарня.

Пасля смерці М. Храптовіча яго маёмасць перайшла да пляменнікаў,

граффа Храптовіча

але, згодна з загадам Аляксандра II ад 9 чэрвеня 1893 г., графскі тытул і права насіць двойное прозвішча атрымаў толькі старэйшы сын у родзе Буцянёвых. Ім стаў Міхаіл, сын Марыі Храптовіч і рускага дыпламата Апалінарыя Буцянёва. М. Храптовіч-Буцянёў (1844 – 1897) працаваў у Міністэрстве замежных спраў, быў паслом і не меў магчымасці кіраваць маёнткамі, таму практычна гэтай справай займаўся яго малодшы брат Канстанцін, які стаў спадчынікам маёмасці Храптовічаў і атрымаў графскі тытул толькі пасля смерці Міхаіла і спецыяльнага імператарскага загада ад 20 студзеня 1899 г.

Граф К. Храптовіч-Буцянёў (1848 – 1932) скончыў Пецярбургскую марскую акадэмію і, адслужыўшы 8 гадоў на флоце, у 1875 г. выйшаў у адстаўку, каб дапамагчы дзядзьку М. Храптовічу кіраваць маёнткамі. Займаючыся сельскай гаспадаркай у Шчорсах і іншых маёнтках Храптовічаў, пры дапамозе вопытнага ўпраўляючага Ф. Фішэра Канстанцін набыў у гэтым пэўны вопыт. У 1901 г. у Шчорсах была пабудаваная паравая лесасілка, у 1911 г. на месцы былой карчмы быў адкрыты радзільны дом для сялян. Да пачатку Першай сусветнай вайны гаспадар шмат падарожнічаў, а справы ў гэты час вёў упраўляючы Юргенсан.

Шчорсаўскі палац моцна пацярпеў у час Першай сусветнай вайны, бо ў 1915 г. тут знаходзіўся штаб паўночна-ўсходняй нямецкай арміі, і руская артылерыя вяла агонь прамой наводкай па доме, у выніку чаго дах быў разбураны, але сцены ацалелі. Рускімі снарадамі быў знесены таксама нямецкі назіральны пункт, што знаходзіўся на званіцы Шчорсаўскай царквы. Разбураная была і ферма, таму пасля 1921 г. К. Храптовіч-Буцянёў даручыў займацца аднаўленнем гаспадаркі ўпраўляючаму Сухомакму, бо сам знаходзіўся ў Францыі. Багаты кнігазбор Храптовічаў, вывезены ў Кіев перад вайной, так і застаўся па-за межамі Беларусі.

У К. Храптовіча-Буцянёва былі тры дачкі і адзін сын Апалінары (1879 – 1946), які пасля смерці бацькі прадоўжыў гаспадарчыя і культурныя традыцыі былых гаспадароў. Спачатку ён вывучаў сельскагаспадарчую навуку ў Маскве і Германіі, у 1903 г. паступіў на службу ў Міністэрства замежных спраў і стаў паслом. У 1910 г. у Маскве Апалінары абвясціўся з княжнею Марыяй Трубяцкой. У сям'і нарадзіліся сем дзяцей, але жонка пасла памерла ў 1934 г., і тады маці дзеціам замяніла настаўніца музыкі Вольга, з якой Апалінары ажаніўся праз год.

Тады ж сям'я пераехала з Францыі ў Шчорсы, што знаходзілася ў складзе Польшчы, і пасялілася ў доме, які раней займаў упраўляючы. Граф са сваімі памочнікамі вырашаў пытанні развіцця сельскай гаспадаркі, сярэд іх быў план грунтоўнай перабудовы фермы Мураванкі. Колькасць кароваў ланавалі павялічыць ад 75 да 100, меркавалі купіць новае абсталяванне і вырабляць больш сыру. Гаспадары любілі хадзіць на палыванне і лавіць ракаў у возеры Кромань.

Дзеці графа паступова раз'ехаліся: нехта стварыў новую сям'ю, нехта выехаў на вучобу ў Варшаву. Гаспадары пракаралі ў Шчорсах да 1939 г., пакуль графа не арыштавалі прадстаўнікі

новай улады. Каштоўныя кнігі з яго бібліятэкі спалілі на вогнішчы, і гаспадар не змог іх уратаваць. Ён прасядзеў пад арыштам спачатку ў навагрудскай, а потым у баранавіцкай турме да пачатку вайны. Калі пачалася бамбэжка Баранавічаў, ахова збегла, і вязні выйшлі на свабоду. У 1943 г. сын Міхаіл з цяжкасцю вывез хворга бацьку са Шчорсаў у Кенігсберг, а затым у Францыю. Дзецям графа таксама ўдалося выехаць за мяжу. Жонка Вольга адмовілася гэта зрабіць, не хацела пакідаць мужа ў бядзе. У 1940 г. яе арыштавалі і вывезлі ў Казахстан,

праз раку Сэрвач, апошняя падвода правалілася пад лёд. Упраўляючы, не шкадуючы сябе, кінуўся ратаваць панскае дабро, прамок да ніткі, вельмі замёрз і моцна захварэў. Больш за месяц яго лячылі карэліцкі доктар і шчорсаўскі фельчар, і ён, нарэшце, ачунаў.

Уважліва сачыў Сцяпан і за працай жнеяў, бо ўборка збожжа была адной з найважнейшых справаў у гаспадарцы. Да парабкаў упраўляючы ставіўся добра, не крычаў на іх, размаўляў спакойна; і яны паважалі яго і старанна выконвалі працу, што вельмі падабалася

Сцяпан Карпузевіч-Борыс

дзе яна працавала спачатку чорнарабочай, а потым пашанцавала ўладкавацца ў канцелярыю. Яна пакінула месца зсылкі разам з арміяй генерала Андэрсса, дзе служыла медсястрой у шпіталі. У 1945 г. прыехала ў Францыю і, нарэшце, сустрэлася з мужам, з якім ёй наканавана было пра жыць яшчэ год. Аб тым, што ёй давалася перажыць, В. Храптовіч-Буцянёва напісала ў сваіх кранальных успамінах. Кніга «Злом» была выдадзеная на беларускай мове ў 2011 г. дзякуючы пісьменніку Яўгену Леўчу.

А цяпер вернемся да ўпраўляючага С. Карпузевіча-Борыса, які прыехаў у Мураванку графа Храптовічаў на пачатку мінулага стагоддзя. У сям'і было 6 дзяцей: 4 хлопчыкі (апошні, Юзік, нарадзіўся ў Мураванцы) і 2 дзяўчынкі. Жылося ім тут нядрэнна, па загадзе графа выдзелілі лепшую карову, трымалі шмат курэй і вялікі агарод, але і працы новаму ўпраўляючаму хапала, бо адказваў ён за ўсю гаспадарку ў фальварку. Сачыў за тым, ці добра кормяць жывёлу, колькі малака даюць каровы, ці ёсць прыбаўленне вагі ў свінняў, ці смачны атрымаўся сыр на панскай сыраварні. І яшчэ безліч розных справаў выконваў С. Карпузевіч-Борыс.

Трэба было падмыкаць а 3 гадзіне начы, будзіць конюхоў і памочнікаў, адчынаць трохпавярховы свіран, выдаваць авёс, каб пакармілі коней, бо зранку работнікі ехалі ў лес па дрывы. У суседнім маёнтку Адампаль знаходзіўся бровар, дзе з воблы гналі спірт, і ўпраўляючы завуў яго на ачыстку ў Варончу. Адпраўлялі каля сарака фурманак, і трэба было сачыць за парадкам, бо здараліся выпадкі, калі парабкі пракручвалі дзірку ў бочцы і саломінкай адсмоктвалі спірт. Вядома, што ўсю бочку не вып'юць, але некаторых потым даводзілася ратаваць. Аднойчы, калі фурманкі пераяздзілі

Ганна Карпузевіч-Борыс

гаспадару. Але прайшоў той час, калі да Храптовічаў з розных мясцінаў збягаліся сяляне, шукаючы лепшай долі. У 1905 – 1906 гг. у Расійскай імперыі пачаліся сялянскія бунты. Не абмінулі гэтыя падзеі і Навагрудчыну. Аднойчы ў Шчорсах у час жніва парабкі не выйшлі на працу. Бунтаўшчыкоў, якія раскідвалі лістоўкі і страшылі, што спяляць вёскі, разагнала паліцыя, а ўпраўляючы з рызыкаю для жыцця мусіў ехаць у Івянец, каб наняць жнеяў. Давалася тады графу запрасіць у маёнтка казак, якія сачылі за парадкам.

Жонка С. Карпузевіча-Борыса, Ганна, была дачкою валаснога старшыні з вёскі Нясутычы. Зямлі ў гаспадарцы было мала, і Сцяпан пайшоў на службу да графа. Так яны апынуліся спачатку ў Косаве, а потым у фальварку Мураванка, дзе Ганна займалася гаспадаркаю і даглядала дзяцей.

На новым месцы дзеціам упраўляючага было сапраўднае раздолле. Часам можна было пакатацца па вуззакалейцы ў ваганетках, на якіх развозілі корм каровам у аборы, ці пабегчы на Нёман, каб налавіць рыбы і назбіраць ракавінак, назіраючы за тым, як плытагоны гоняць па рацэ лес. Вельмі любіла дзятва гуляць у графскім парку, які сваёй прыгажосцю нагадаў ім сапраўдны рай: каштанавыя і ліпавыя алеі завалівалі туды, дзе раслі прыгожыя кветкі; дарожкі, што вялі да панскага палаца, знаходзіліся ў атачэнні цудоўных раслін, за якімі былі відаць бронзавыя помнікі і мудрагелістыя фантаны; у сажалках з прызрыстаю вадою плавалі беласнежныя лебедзі; рознакаляровыя кветнікі каля палаца і графскага аранжарэя ўражалі незвычайнай экзотыкай. Казачным волатам здаваўся дзеціам магутны дуб, пад якім А. Міцкевіч пісаў некалі свае творы.

Кожны раз, прайшоўшы праз высокую чыгуначную браму з вывай радва-

га герба Храптовічаў, дзеці застывалі пры выглядзе велічнага палаца, які, здавалася, ззяў на сонцы. Мясовыя жыхары расказвалі, што будавалі гэтую прыгажосць, як і царкву, замежныя дойліды, але імёны Д. Сака, К. Спампані і Я. Габрыэля простым людзям былі невядомыя. Разглядаючы высокую закругленую частку палаца, малыя спрабавалі ўявіць сабе, як выглядае багатая бібліятэка графа, пра якую аднойчы з захваленнем гаварыў бацька, але зрабіць гэта было цяжка, бо яны нідзе не маглі бачыць такую колькасць кніг (а налічвалася іх на той час у бібліятэцы больш за 10 тысячаў тамоў). Старэйшыя дзеці ўпраўляючага ўжо хадзілі ў школу, але яны не маглі яшчэ зразумець, што азначае лацінскі надпіс над цэнтральным уваходам: «RACI ET LIBERTATI». «Мір і свабода» былі не пустымі словамі для колішняга гаспадара палаца І. Храптовіча. У час прыгнэту ён як мог палепшыў жыццё сялян.

Недалёка ад палаца знаходзілася царква, дзе дачушкі ўпраўляючага, Марыя і Соня, спявалі ў хоры. Яны вельмі любілі слухаць песні, якія ў люты час гучалі ў фальварку Мураванка. Жніўныя песні запамнілі ад сваёй матулі, калі вучыліся жаць у полі. Вяртаючыся са жніва, жанчыны спявалі: «Дажджлі жыйейка, дажджлі...». А наперадзе ішла Марыя з вянком, які жнеі сплялі з каласоў і кветак. Дайшоўшы да хаты, дачка перадавала вянок бацьку, а жнеі віншавалі гаспадара. Г. Карпузевіч-Борыс вучыла сваіх дзяўчынак не толькі жаць, даць карову, спяваць каляндарна-абрадавыя песні, але і збіраць лекавыя зёлкі, пячы хлеб, гатаваць розныя стравы, шыць, вязаць, вышываць, і гэта вельмі дапамагло сёстрам пазней, бо яны рана асірацелі.

Вучыліся дзеці ў Лозках, старэйшыя рыхтавалі малодшых да школы дома. Спачатку заняткі праводзіліся ў выскавай хаце, а потым будавалі новую школу, пасля якой дзеці маглі вучыцца ў двухкласным народным вучылішчы. Апраўляліся вучні бедна, хадзілі ў лапцях, толькі дзеці ўпраўляючага мелі лепшую вопратку і абувалі чаравікі. Школу стараліся не прапускаць, бо настаўнік быў вельмі строгі. Заняткі заканчваліся перад Вялікаднем, і дзятка адпускалі да восені. Яны адчувалі сябе вольнымі тпушкімі і штодзень бегалі на Нёман, бавіліся ў купальні, збіралі кветкі і нават спрабавалі лавіць вавёрку у графскім парку. Жыла і ў іх хаце вавёрка, якая праз акно выходзіла на вуліцу, а потым вярталася ў дом. Вольна ляталі па пакоі і шчыглы, калі іх выпускалі з клеткі.

10 гадоў пражыла сям'я ў фальварку Мураванка, а потым С. Карпузевіч-Борыс вырашыў пайсці на сваю гаспадарку. Граф не хацеў адпуская добрага ўпраўляючага, які праслужыў у яго 25 гадоў, нават пенсію абяцаў на старасць, але Сцяпан марыў аб тым, каб не залежаць усё жыццё ад панскай ласкі, і вырашыў ехаць у Нясутычы, дзе яму абяцалі прадаць зямлю там, дзе захаць. Так у 1910 г. сям'я вярнулася ў вёску, адкуль паходзілі бацькі Сцяпана і яго жонкі Ганны і дзе ў іх было шмат родзічаў. Толькі паспелі абжыцца на новым месцы, як іх ужо чакалі суровыя выпрабаванні: Першая сусветная вайна, пакуты бежанства, страта матулі на Смаленшчыне і брата Івана на фронце пад Баранавічамі, а пасля – вяртанне асірацелых дзятка дадому. Тут, у Нясутычах, у 1930 г. нарадзілася ў С. Карпузевіча-Борыса ўнучка – будучая мастачка Тамара Стагановіч.

Святлана КОШУР,
г. Карэлічы

Залічваная спадчына

Зямля, неба і пазачасе Максіма Гарэцкага

Наша газета летась пісала аб кружэлцы «Дыямент у пабітым шкле» – аўдыякампзіцыі з твораў Максіма Гарэцкага. Цягам паўгода прайшлі прэзентацыі, сустрэчы з чытачамі-слухачамі, выданне патрапіла да многіх людзей, а таксама культурніцкія асяродкі ў нашай краіне і за межамі. А ў стваральнікаў аўдыякнігі з’явіліся новыя ідэі. Пра гэта мы і пагутарылі з журналістам Кастусём Антанавічам, кіраўніком праекта, грамадскім дзеячам.

– Ідэя выдання гэтага CD – сумесная праца нашай творчай групы. Мы разам працавалі над першым дыскам. І калі яго ідэя была спонтанная, але абгрунтаваная тым, што, напрыклад, цэнтральны твор «На імперыялістычнай вайне» ўваходзіў у школьную праграму, і мне, як студэнту педагагічнага ўніверсітэта, было бачна, што гэты прадукт будзе запатрабаваным. Я на сабе адчуў, праходзячы гэты твор у школе, ва ўніверсітэце, як далёка не ўсё ў ім разумею. Калі ж праслухаў, то для мяне многія рэчы сталі больш яснымі. Дадалі на кружэлку і апаваданне «Літоўскае хутарок». Радзіймастацтва дазваляе адкрыць новыя ракурсы, новыя межы літаратурнага твора. Таму калі зрабілі першы дыск, то фактычна адразу пачалі працаваць над другім. Па-першае, не маглі мы ўсё змясціць у першым, па-другое, ён тэматычна абмежаваны – імперыялістычная вайна. Уключаныя ў яго творы стваралі своеасаблівую кампазіцыю. Для другога мы вырашылі таксама стварыць агульны фон. Невыпадкова мой калега рэжысёр і дыктар беларускага радыё Алег Вінярскі параўноўвае першы дыск з зямлёй, а другі – з небам. Сюды ўваходзяць «Роднае карэнне», «Ціхая плынь» і шэраг іншых твораў, што маюць касмічную, вобразную, дзесьці пазачасавую рэальнасць. Яны з народным вытокаў ідуць. Таму вельмі важна было гэтую працу закальваць і завяршыць другім дыскам.

– А трэці будзе?

– Шчыра, ёсць такая думка. Спачатку меркавалі, што будзе дыялогія, але цяпер

разумею, што ёсць яшчэ ў багатай спадчыне М. Гарэцкага тое, над чым варта працаваць. Але рана пакуль агучваць, якія творы ў яго ўвойдуць.

– Спынімся на асобах стваральнікаў кружэлкі.

– Касцяк творчай групы працаваў над абедаўюма кружэлкамі. А. Вінярскі стаў галасам праекта і рэжысёрам. Вялікі ўнёсак гукарэжысёраў: да Ігара Пісыгіна (які рабіў і першы CD) далучылася Людміла Свацікава. Сяргей Чайка рабіў майстарынг. Засталася з намі і Вольга Гваздова, а сваімі акварэлямі паліграфію выдання ўзбагаціў Вячаслаў Паўлавец. Дадаўся таксама гурт «Калыханка» (кіраўнік Ларыса Рыжкова). Спадзяюся, кожны, хто прыйшоў у праект, будзе працаваць з творчасцю Гарэцкага і надалей.

– А як прыйшлі гэтыя людзі ў праект, і што ён даў ім?

– Для кожнага з нас гэта быў выклік. Для мяне – стварыць прадукт, каб ён быў цікавы, запатрабаваны. Для А. Вінярскага – стварыць палатно. Адкрыў сакрэт для чытачоў «КГ» – некаторыя творы, прыкладам, «Роднае карэнне», перачыталіся тройчы. Кожны раз – з рознай інтанацыяй, рознымі перажываннямі. Для артыста гэта магчымаць па-рознаму бачыць літаратурны твор. Як падаць слухачу пэўны твор? – гэта немалы выклік. Кожны працаваў фактычна за ідэю (праект некамерцыйны), выпрабавуваў сябе, як змога працаваць у абставінах, адрозных ад асноўнай працы. Разумеючы, што гэта важна і для М. Гарэц-

кага, і для сябе, і для будучыні Беларусі.

– Цяпер звернемся да прэзентацыяў.

– Першая прэзентацыя, што было вельмі сімвалічна, прайшла ў Малой Багацькаўцы, фактычна на тым месцы, дзе нарадзіўся пісьменнік. Былі супрацоўнікі Мсціслаўскага гісторыка-археалагічнага музея, філіял якога дом-музей Гарэцкага, былі мясцовыя наведнікі, а таксама з Мінска і Горка. Пазней прайшла імпрэза ў Горках, дзе Максім Іванавіч вучыўся ў сельскагаспадарчай акадэміі. Прэзентацыя ў Вілейцы таксама невыпадковая, там праходзіў фестываль, прысвечаны закончэнню Першай сусветнай вайны. Пасля дома культуры імпрэза прадоўжылася ў Заброддзі, куды запрасіў мастак Барыс Цітовіч. Прайшла прэзентацыя і ў сталічным храме-помніку на вуліцы Кастуса Каліноўскага. А самая галоўная прайшла ў Мінску ў Музеі гісторыі беларускай літаратуры.

Я рады, што на апошняй быў пляменнік класіка – Ра-

У Малой Багацькаўцы. Падарунак на памяць

У Вілейцы – нават расіяне-вайскоўцы, якія з павагаю паставілі і да нашага творцы, і да яго твораў.

Мы пакуль не прадстаўлялі кружэлку за мяжою, але Ларыса Мікалаеўна літаральна месяц таму ездзіла ў Літву да беларускай супольнасці, дзе пад час сваіх канцэртаў прэзентавала і дыскі Гарэцкага. Я рады, што інфармацыя пра

аўдыямастацтва. У краіне ўжо ёсць багатая аўдыятэка – розныя людзі начытваюць і выдаюць літаратурныя творы, казкі, легенды – артысты Алег Хаменка, Віктар Манаеў, выдавец Алесь Калоша ды іншыя.

Гэтая кружэлка не выйшла б, можа, такім накладам, без фінансавай падтрымкі фундатару. Адзін з кадрадзеяў жыве ў ЗША, беларус, які цяпер там працуе. Ён быў у захапленні, калі пачуў «На імперыялістычнай вайне», таму ахвяраваў суму на другі дыск.

– Зямля, неба... а трэцяя кружэлка – што будзе?

– Верагодна, нешта міжчасовае, міжпрасторавае. Другі CD называецца «Дыямент у пабітым шкле», і М. Гарэцкі – сапраўды дыямент. Невыпадкова вокладка шмат у чым сімвалічная: разбітае шкло акулараў, зорнае неба, а поруч – выява беларускай вёсачкі. І гэта ўсё ў Гарэцкага ёсць. Мы працавалі над дыскам больш за 10 гадоў. Здавалася б, нічога складанага: сабраў усё, начытаў. Але шмат было працы па падборы гукаў, музыкі, нават саміх твораў. Бо калі спачатку мы думалі ўключыць толькі «Роднае карэнне» і «Ціхую плынь», то пасля пачалі нанізвацца іншыя творы. Тое ж «Старое замчышча» – малявадомы твор, які ўвогуле быў у забыцці. Папярэдне ён друкаваўся толькі ў міжваеннай перыёдыцы. Яго ў сучаснай Беларусі толькі часопіс «Праваслаўе» надрукаваў. Няма яго ў зборы твораў. Там у маленькім абразку – квінтэсенцыя беларускай гісторыі. Няхай чытачы газеты паслухаюць, калі не слухалі, – гэта ўнікальны твор. Карысна праслухаць і школьнікам, і дарослым, усім нашым сучасным аўдыямастацтвам.

Гутарыў Уладзімір ПУЧЫНСКІ
Фота з прэзентацыяў
прадстаўленыя творчыя
групы праекта

К. Антанавіч пад час прэзентацыі дыска ў Горках

дзім Гарэцкі. Ён, дарэчы, нам дапамагаў і ў стварэнні дыска. Прыкладам, па песенным змесце ў нас былі адны ідэі, а Радзім Гаўрылавіч звярнуў нашу ўвагу, што творчасць Максіма Іванавіча пайшла з вытокаў народных, з матчыных песень, якія ён і запісаў ды выдаў з Ягораўым. Некаторыя з песень сталі добраю аздабаю CD. Адабралі тры песні. Фальклорны гурт «Калыханка» з Міханавічаў развучыў дзве, і на студыі мы запісалі іх. Трэцяя – у выкананні Таццяны Захарыч – «А не даў мне Бог долі», на жаль, не ўвайшла на дыск. Але выконвалася калектывам пад час некаторых прэзентацыяў.

На сустрэчах былі моладзь, людзі сталага веку, даследчыкі літаратуры...

выданні выходзіць за межы Беларусі. Тая ж беларуская меншасць на Падляшшы. Яны ведаюць беларускую мову, але многім цяжка чытаць на кірыліцы. І тут дыск – пэўнае выйсце. Калі я ездзіў у Бельск Падляскі, то таксама дарыў тамтэйшай беларускай супольнасці кружэлку. Многія адразу ж слухалі і на наступны дзень выказвалі захапленне. Таму лічу, што аўдыямастацтва мусіць жыць, як і друкаваная газета, бо яны маюць падмурк. Нічога не развівае так вобразнае мысленне, як той жа радыёэспектакль. Я не скажу, што за гэтым будучыня, але гэта не мінулае. А ў школе без вобразнага мыслення немагчыма выхаванне рознабаковай асобы. Мяркую, у школьнай праграме павінен вылучацца час для

А. Вінярскі пад час прэзентацыі

Манюшка. Маленькае пасляслоўе

І сёння яшчэ чутныя пракоі ў наш адрас, быццам мы беспадзейна далучаем творчасць цалкам польскага, на думку крытыкаў, кампазітара Станіслава Манюшкі (і неволькі яго) да гісторыі беларускага мастацтва. А што – насамрэч?

Пачнем з таго, што мы ніколі не адмаўлялі і не адмовілі Манюшкі, Орды, Агінскія, Радзівілаў і іншых твораў у гісторыі польскай музычнай культуры. Мы з разуменнем і павагаю пранікаемся тым, што польскі народ на ўзроўні, амаль генетычным, успрымае гэтых твораў як польскіх. Ведаем і цэнім той вялікі ўклад, які ўнеслі яны ў станаўленне і развіццё польскай культуры. Тое ж можна сказаць і пра ролі кампазітараў Дыццэкага, Казлоўскага і іншых, але ўжо ў дачыненні да расійскай музычнай культуры.

Часцей за ўсё прыходзіцца чуць, скажам, наконт Манюшкі такія аргументы: ён паляк; ён пісаў на польскія тэксты;

гэта польская музыка; а што скажучы палякі? Адкажам паслядоўна.

«Ён паляк». Дастаткова задумацца над прозвішчам кампазітара, каб трымацца іншай высновы. Сангушкі, Касцюшкі, Грыдзюшкі, Анюшкі, Дзядзюшкі, Манюшкі і д.т.п. – усё гэта тыповыя беларускія прозвішчы. А самому беларускаму слову «манюшка» можна знайсці сінонім – «маленькі хлус». Род Манюшкаў паходзіць з этнічных беларускіх тэрыторыяў Падляшша. У Беларусі Манюшкі – не эмігранты. Хутчэй трэба казаць – спаланізаваны (у культурным разуменні) частка беларускай шляхты каталіцкага веравання. Але ж спаланізаваны (у пэўным сэнсе) беларус – не паляк. Гэта па-першае. Па-другое, нават у вялікай ступені спаланізаваная частка беларускага грамадства ніколі не атыясамлівала сабе з палякамі. Адзін з такіх «палякаў» Міхал Клеафас Агінскі ў сваіх мемуарах называе калегаў (такіх самых, як і ён, «палякаў») па Сейме, які прыняў 3 мая 1791 года Канстытуцыю Рэчы Паспалітай абодвух народаў: «Гордыя сваім паходжаннем літвіны». Згодна з мемуарамі Агінскага, род, да якога ён належыць, бярэ свой пачатак у глыбіні вякоў (праз князёў Глазынаў-Глушонкаў – гаспадароў Казельска, дзе,

дарэчы, нарадзіўся будучы вялікі літоўскі гетман Міхал Казімір Агінскі) ад вялікага кіеўскага князя Уладзіміра Краснае Соўеяка.

Адам Міцкевіч у «Пане Тадэвушы» называе адных і тых жа герояў то палякамі, то літвінамі. Як гэта разумець? Беларускі літаратурнаўчы і гісторык даўно ўжо асветлілі гэтае пытанне дакладна. У жыхароў Вялікага Княства Літоўскага было два ўзроўні патрыятызму: дзяржаўны – і тады яны называлі сябе палякамі і мясцовы, этнічны – і тады яны называлі сябе літвінамі. Рэч Паспалітая ўспрымалася Еўропаю, паводле панюнай у дзяржаве ў афіцыйным ужытку польскай мовы, як польская дзяржава, і таму яе жыхароў у Еўропе называлі палякамі. Тое самае мы бачым у нашай сучаснай гісторыі. Увесь свет успрымаў Расійскую імперыю,

С. Манюшка за раялем. Малюнак М. Барздыкі паводле Ч. Манюшкі

потым Савецкі Саюз, а цяпер Расійскую Федэрацыю, як рускую дзяржаву. Не мелі і не маюць значэння ні нацыянальнасць, ні родная мова, ні веравызнанне, ні нават раса ва ўспрыманні выхадцаў з Расіі. Калі адтуль – значыць рускі. Але ж мы ведаем, што гэта зусім не абавязкова так. Нешта падобнае адбылося і ў польскай свядомасці. І сёння яшчэ атыясамленне паняццяў «Рэч Паспалітая» і «Польшча» ў польскім грамадстве, на жаль, даволі ўстойлівае. Род Манюшкаў пакінуў па сабе добрую памяць у Беларусі. І калі мы з вамі на гэта збыліся, дык у тым віна не Манюшкаў, а наша з вамі.

Наступны тэзіс: «ён пісаў на польскія тэксты». Сапраўды, пісаў. А яшчэ і на нямецкія, французскія, італьянскія, рускія, лацінскія, беларускія. Што ж тычыцца польскіх, дык пераважна – на беларускія польскамоўныя. Бо паэтычная беларускамоўная творчасць толькі пачынала ў той час адраджацца. А такому пладавітаму кампазітару, як Манюшка (адных рамансаў ды песень больш за 300), былі патрэбны вершы дасканалыя па рытмаарганізацыйных параметрах. Пачатыце паралельна адны і тыя ж – польскамоўныя і беларускамоўныя – вершы Яна Чачота, і вы зразумеце, чаму Манюшка аддаў перавагу хоць і беларускім, але ж польскамоўным версіям Чачотавых твораў. З другога боку, калі паводле моўнай, і толькі моўнай, прыкмеце далучаць творцу да адпаведнай культуры, дык мы з вамі будзем мець двух (!) Чачотаў, двух (!) Дуніных-Марцінкевічаў, трох (!!) Янкаў Лучынаў...

Зіх па-ірландску не пісаў ніводзін, нават агульнапрызнаны сімвал ірландскага адраджэння Ійтс (у ірландцаў сёння такая ж моўная праблема, што і ў беларусаў, але ў значна больш гаротнай стане. Магу гэта засведчыць – гастралюваў у Ірландыі, дзе спецыяльна цікавіўся моўным пытаннем. Рух узнаўлення роднай мовы ў Ірландыі пачаўся, жыхары гэтай краіны ўпэўненыя, што ён незавартны. – В.С.).

Сказанае не азначае, нібыта моўная прыкмета – нешта другаснае, нечаму падпарадкаванае. Само сабой зразумела, што ўявіць мастацтва без якой-небудзь мовы – тое самае, што ўявіць чалавека без мовы ўвогуле. І тут даволіма сабе яшчэ адно назіранне ў дужалюбным мастацкім цоку. Параўнальна нядаўна рускія чытачы адкрылі для сабе ў прамым і пераносным сэнсе штучна закрытае ад іх мастацтва Уладзіміра Набокава – зноў жа, паводле энцыклапедычнай фармулёўкі, «рускага і англамоўнага» (як вам падабаецца?) пісьменніка. Цяпер «метраполія» рускай літаратуры прымае яго ў свой духоўны абсяг і спазнае як адзін з магчымых фактараў (арганічна не скарыстаных) для яе эстэтычна-стылявога развіцця. Лепш пазна, чым ніколі?

Можна папярэдняй прыкладзі развіваць, можна прывесці дзясяткі іншых... Але дзеля чаго гэта гаворыцца? Дзеля большага ўразумення нашай сітуацыі з Манюшкам. Мова мастацкая – гэта ўлонне, гэта матэрыя і гэта дух мастацтва. Крыўдна – зводзіць мову мастацкую да мовы тэкставай. Крыўдна і нелагічна разводзіць мастацкі свет творцы і мову – тэкставую мову – яго

леўскай прэміі па літаратуры (1969 года) Сэмюэл Бекет. Строгія энцыклапедычныя даведнікі даюць дэфініцыю (дакладнае лагічнае вызначэнне): «Ірландскі драматург. Пісаў на французскай і англійскай мовах». Тыя ж даведнікі характарызуюць яго як аднаго з родапачынальнікаў «драмы абсурду» і літаратуры «патоку свядомасці» – гэта значыць з’яваў агульнаеўрапейскіх, не ўласна нацыянальных. І няхай. Ён і ў іх застаецца ірландцам і прадстаўніком ірландскай культуры. Ірландскі народ, дарэчы, даў свету пяць (!) лаўрэатаў Нобелеўскай прэміі па літаратуры – Уільям Батлер Ійтс, Бернард Шоу, Джэксан О’Ніл, Сэмюэл Бекет, Шэймас Хіні ды яшчэ двух не менш вялікіх – адны імёны што значаць – Аскар Уайльд і Джэймс Джойс.

Ірландцы не пісаў ніводзін, нават агульнапрызнаны сімвал ірландскага адраджэння Ійтс (у ірландцаў сёння такая ж моўная праблема, што і ў беларусаў, але ў значна больш гаротнай стане. Магу гэта засведчыць – гастралюваў у Ірландыі, дзе спецыяльна цікавіўся моўным пытаннем. Рух узнаўлення роднай мовы ў Ірландыі пачаўся, жыхары гэтай краіны ўпэўненыя, што ён незавартны. – В.С.).

Сказанае не азначае, нібыта моўная прыкмета – нешта другаснае, нечаму падпарадкаванае. Само сабой зразумела, што ўявіць мастацтва без якой-небудзь мовы – тое самае, што ўявіць чалавека без мовы ўвогуле. І тут даволіма сабе яшчэ адно назіранне ў дужалюбным мастацкім цоку. Параўнальна нядаўна рускія чытачы адкрылі для сабе ў прамым і пераносным сэнсе штучна закрытае ад іх мастацтва Уладзіміра Набокава – зноў жа, паводле энцыклапедычнай фармулёўкі, «рускага і англамоўнага» (як вам падабаецца?) пісьменніка. Цяпер «метраполія» рускай літаратуры прымае яго ў свой духоўны абсяг і спазнае як адзін з магчымых фактараў (арганічна не скарыстаных) для яе эстэтычна-стылявога развіцця. Лепш пазна, чым ніколі?

Можна папярэдняй прыкладзі развіваць, можна прывесці дзясяткі іншых... Але дзеля чаго гэта гаворыцца? Дзеля большага ўразумення нашай сітуацыі з Манюшкам. Мова мастацкая – гэта ўлонне, гэта матэрыя і гэта дух мастацтва. Крыўдна – зводзіць мову мастацкую да мовы тэкставай. Крыўдна і нелагічна разводзіць мастацкі свет творцы і мову – тэкставую мову – яго

твораў пад вяршэнствам гэтай мовы. Даказваць, што ў творах, напісаных на польскія тэксты, Манюшка прыніцоўва «не наш», цалкам «не наш», а толькі польскі, увесць польскі, наіўна і марна як перад такімі апанентамі, так і перад самімі сабою. Як можна беларусам адмаўляць тое, што ёсць, – беларускае ў творчай спадчыне Манюшкі? Трэба адрозніваць нюансы пры разглядзе твораў мастацтва – мы яго разглядаем і як помнік мовы, і як помнік культуры. Мы ж не прысвоіваем таго, што прысваенню не падлягае, – польскую мову. Аднак нельга загадаць слыху чужой мовы так, як хто яе падзеліць, як хто дамовіцца. Музыка слухаюць як музыку – і яна ўсё скажа.

Адмаўляючы, ці скажам больш мякка, не ўлучаючы творчыя набыткі нашага суайчынніка, які ніколі не забываўся на сваю айчыну, у гарызонт культуры беларускага народа, мы скажам паўнакроўнае развіццё нацыянальнай мастацкай традыцыі і гісторыю музычнай культуры Беларусі. Манюшка – не выключэнне ў дзяржаўна-моўна-культурна-мастацкім кантэксце тагачаснай яму эпохі. Прыгадаем хоць бы Ферэнца Ліста. Няўжо мы і яму, вялікаму венгерскаму кампазітару, укажам на графу ў анкетце, што ён не пісаў (і сапраўды ж – не пісаў) музычныя творы – значыць, яны маюць канкрэтна-гістарычнае вытлумачэнне. І ў той жа час падамо тут вытрымку з ліста С. Манюшкі ад 3 снежня 1849 года да Аляксандра Валіцкага: «*Падбарэзскі скончыў першы том "Pamiętnika", другі распісанае насля Новага Гола, здаецца, што будзе рэдактарам беларускага выдання, пра які мы зноў гаворым пачынаем*». Тут жа падамо і каментар да гэтага фрагмента ліста перакладчыка лістоў Манюшкі на беларускую мову кандыдата філалагічных навук Язэпа Янушкевіча: «*рэдактарам беларускага выдання, пра які мы зноў гаворым пачынаем – гэтае ўласна-ручнае сведчанне С. Манюшкі беларушчынай сведчыць, наколькі шчыра цікавіўся кампазітар нацыянальным рухам; у сярэдзіне XIX стагоддзя Манюшка актыўна шукаў сваё акрэсленне ў вызначэннях "беларускі", "літоўскі", "краёвы", пра што яскрава сведчыць ягонае ліставае*».

(Заканчэнне
артыкула на стар. 10)

Манюшка. Маленькае пасляслоўе

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 9)

Ідзе далей. «Гэта польская музыка». Манюшка належыць да ліку кампазітараў-рамантыкаў, а гэта значыць, што ён абавязкова апіраўся на народны мелас, свядома выкарыстоўваючы, напярэма цытуючы народныя песні, мелодыі, звароты гармоніі, прыёмы народнага музичнага мастацтва. У нас няма аніякіх сумненняў наконт таго, які мелас і якія прыёмы выкарыстоўваў Манюшка, — тыя, якія найлепш ведаў, — родныя, беларускія. Мы б з задавальненнем азнаёміліся з працамі беларускіх фальклорыстаў на тэму «Беларускі музычны фальклор у творчасці Станіслава Манюшка». Але такіх працаў няма. Ой, як дарэмна. Змяшчаем тут толькі адзін з лістоў самога Манюшка, які найярчэйшым чынам паказвае стаўленне кампазітара да беларускага фальклору. У арыгінале ліста фігуруюць і нотныя запісы Манюшка (пераклад ліста і заўвагі Я. Янушкевіча).

АДАМУ КІРКОРУ
«Наступныя матэрыялы для апрацоўкі песень літоўскага людю»

Ліст гэты (дар Аляксандра Ельскага), напісаны на нотным аркушы, не мае пазначэнняў даты, ні месца напісання. Вядома толькі, што перад напісаннем «Мільды», на пачатку 1848 года. Са зместу вынікае, што ліст напісаны быў у маентку Кляшчынскіх, якія жылі каля Вількаміра.

Загалавак напісаны рукой Адама Кіркора (Яна са Слівіна); вядома, яму і быў адрасаваны.

«Уяві сабе, дарагі Адаме, якая гэта чудовая, неацэнная тая Марыска (прыслуга Кляшчынскіх), якую нездарма ты так кахаў. Яна (чууючы з размовы маёй), што вельмі патрабуе народныя песень, заспявала мне некалькі, словы якіх найдакладней перапісаў з яе галасу. Зразумела, што Людвік (пэўна, Людвік Кандратовіч, псеўданім — Уладзіслаў Сыракоўля) павінен апрацаваць, адліфаваць тыя словы, але ўжо, спадару, арэх ёсць! ёсць што распрацоўваць і ўпрыгожваць, разнастаіць. (Перарабляючы тыя словы, здаецца мне, што шмат выдумляць, г.зн. вельмі адступаць ад сэнсу першапачатковага, арыгінальнага, нельга, бо песня гэтая агульнавядомая.)

Хаця, напрыклад, наступная песня гэтая проста і чулая, што няшмат

патрабуе музычнай апрацоўкі. Мяркую сам...

[Манюшкам прыводзіцца нотны прыклад. Дадамо тут той тэкст, які Манюшка падпісаў пад нотным тэкстам:

Ој, гапо roganienku,
wugnala Kasia woly
na gumnisko wrót,
wugnala Kasia woly
na gumnisko wrót.]

І што, браце? праўдзівая народная песня, праспяваная літоўскай (літоўскай) ў той час называлі не столькі ўласна летувіскай (жмудзскай) з’явы, колькі беларускай; тут гаворыцца пра шарачковую шляхту, якая жыла на Літве) сялянкай, не музычным выканаўцам, і таму можна быць упэўненым, што гэта арыгінал. (А для большай упэўненасці можна было б яе праспяваць Вашым сялянцам у гэтых месцах, ці ведаюць яны тую песню і ці так спяваюць, хоць бы прыблізна.) Неярпліва чакаю гэтай песні, апрацаванай Людвікам. Парайце, ці мне гэтую музыку проста перапісаць як яна ёсць, без прыкрасы і дапрацовак? Тады можна было б яе змясціць і ў 1-м «Спеўніку»? Пасылаю я Табе ўжо гатовую ў «Спеўнік», толькі разгледзецца, што неабходна (гутарка пра неажаждзеныя спеўнікі народных песень).

Вось друшак: але гэта толькі кароценькі матэрыяльчык, неапрацаваны і незавершаны. Так спяваюць сяляне ў Віленскім паўце на дажынках, калі насюць ванок:

[Тут Манюшкам зноў прыводзіцца нотны прыклад.]
(Я выкарыстаў гэты матэрыял да прайгрышу ў вясковай песні.) І яшчэ больш такіх куплетаў там спяваецца. Гэта не можа склаціцца часточка цэльнага, аднак ужытае дзесьці да месца, будзе прыдатным. Усё гэта ўважліва падрукаваць Людвіку!

NB. Магчыма, гэта можна будзе выкарыстаць як прайгрышы да папярэдняй песні?! А вось трэці спеў:

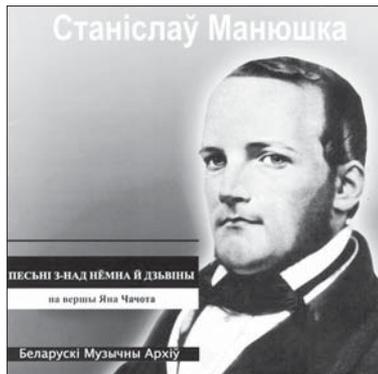
[і тут зноў Манюшкам прыводзіцца нотны прыклад.]

Патрэбна некалькі строф, зразумела, у такім ключы, толькі ці гэта праўдзіва чысты літоўскі напеў? Ці не змешаны з рускім? Бачыш, браце, як старанна я бярэся да справы, але без Вас нічога не будзе, дапамажыце старанна парадамі і вер-

шамі, а таксама спісвайце матывы, збірайце іх і дасылайце з гатовымі тэкстамі. А ў Вільні ніводзін музыка і не думае пра тое! маючы ўсё пад носам!

(NB) Мне здаецца, што не вельмі ўжо так моцна трэба перапрацаваць словы? Бо ў рускіх народных напевах мы часта бачым словы каструбатыя, але ўсё ж іх пакідаюць так, як ёсць, калі друкуюць тыя песні?

Але што тут доўга чакаць!? Я паспрабую зараз даць Табе да «Спеўніка» адну песеньку in g-moll (у першабытным, неапрацаваным стане), вялікую, толькі з большага апрацаваную акампаніраваннем, — аднак мы даём яе як музычны фо-

таздымак. Паспрабуем, ці спадабаецца? А можа Людвік там пераробіць словы, прыгладзіць — ты толькі перапішы начыста».

Польскія даследчыкі на тэрыторыі Польшчы адвадзеных фальклорных крыніцаў (мяркуючы па артыкулах энцыклапедыяў) не знайшлі. Ды яшчэ пры жыцці кампазітара крытыкавалі яго за неспадзеанне моцнай долі ў верхах і музыцы. Раблю выснову: значыць, польскія кампазітары таго часу, акрамя аднаго Манюшка, такіх памылак не рабілі. Чаму ж парушаў прасодыю польскай

мовы Манюшка? Ці не таму, што неспадзеанне моцнай долі ў верхах і музыцы ў беларускіх (на час жыцця кампазітара) не толькі народных, але і аўтарскіх песнях — з’ява ардынарная ці, інакш кажучы, такая ж натуральная для музычнага этнавіяўлення Манюшка, як і любога іншага беларуса? Нам падаецца гэта бясспрэчным фактам, бо інакш трэба прызнаць, што Манюшка кепска ведаў польскую мову, а гэта, выбачаючы, зусім неверагодна.

«...— Прыемна спрачацца са знайцам музыкі. Гэта самы найвышэйшы, які толькі магчымы, саліруючы мужчынскі голас. Спявае, а табе здаецца, што на небе б’юць срэбныя званы. Ад іх і да самай нізкай актавы — вось табе і аднастайнасць... Што, сумна?.. А вось гэта што?»

Эдмунт праспяваў музычны сказ, мяккі голас вільчотна закалаціўся ў сцены пакоя і сціх.

— Ну, гэта адзін дурань не ведае. Пачатак славунай ары «Галькі».

— Гэта, хлопча, песня: «Стала б ты калінай, абняў бы цябе я...».

Гэтаму фрагменту свайго рамана «Каласы пад сярпом тваім» Уладзімір Караткевіч у артыкуле, прысвечаным Рыгору Шырму, даў наступны каментар: «Загаварыў Шырму ў віслыя вусы рэчы, якія адразу зачаравалі нас. І абразу выяслалася, якая вельмі рэч наша песня, колькіх кампазітараў, ад Манюшка да Рымскага-Корсакава, яна натхняла. І загучала арыя з «Галькі», заснаваная на мелодыі нашай песні, і «Песня Леля», якой, на самой справе, з’яўляецца наша «Ой, ляцеў арлішча». ...А тое слова, ягонае — раскрыю сакрэт — лягло ў аснову адной са сцэн маіх «Каласоў...», дзе ідзе спрэчка аб беларускай музыцы».

Той, хто знаёміўся з творамі Манюшка грунтоўна, заўважае, што маэстра быў феноменальным стылізатарам. Калі не ведаць, напрыклад, што песні, напісаныя на рускіх тэкстах, належыць Манюшцы, то і ў галаву не прыйдзе шукаць аўтара па-за межамі Расіі. Тое самае можна сказаць і пра «нямецкія», «французскія»,

«італьянскія» творы Манюшка. Што перашкаджала яму пры такіх здольнасцях напісаць «польскую» песню ці «польскую» оперу?

«Што скажучь паллякі?» Скажучь дзякуй. Манюшка быў, ёсць і будзе вялікім польскім кампазітарам. Так, паўтोरнымся яшчэ раз, разумею яго творчасць кожны палляк. Але ўсё абсяг творчасці майстра з-за мяккі і горшкі відаць, і горш чуваць. Як мы з вамі не ў стане (акрамя эстэтычнага ўзроўню) меркаваць пра творчасць (глыбінны з’явы), напрыклад, Лютаслаўскага, так і з Польшчы немагчыма спасцігнуць больш дасканала і аб’ектыўна творчасць Манюшка ва ўсім яе аб’ёме. Ці ж не мэта навукі, у тым ліку музычнай, пошукі ісціны? І толькі нам, суайчыннікам кампазітара, беларускія грані ісціны могуць раскрыцца з найбольшай яскравасцю. Таму за гэта палляк нам скажучь дзякуй. А такія аўтарытэты і дасведчаныя сабы, як пані Марыя Фолтын — выдатная спявачка і рэжысёр, старшыня польскага Таварыства прыхільнікаў музыкі Манюшка (на жаль, нябожчыца), пані Эльжбета Смуклова — прафесар беларускай філалогіі Варшаўскага і загадніца кафедры беларускай культуры Беластоцкага ўніверсітэтаў, ды і пан Віталій Рудзінскі (выхаванец Віленскага ўніверсітэта даваеннага часу) — прафесар, кампазітар, вядучы манюшказнаўца ў свеце (на жаль, ужо таксама нябожчык), — аніяк не абвяргаюць тэзіса пра беларускае паходжанне Манюшка і беларускі характар выяўлення яго таленту ў творчасці.

С. Манюшка належаў да перадавой часткі пакалення, якое ўяўляла сабе Радзімай не Расійскаму імперыю, а Рэч Паспалітую абодвух народаў, якая знаходзілася ва ўмовах акупацыі. Дык ці можна мы насуперак здароваму сэнсу адмаўляць гістарычную рэальнасць адзінай культурнай прасторы Польшчы і Беларусі таго часу і права нашаму земляку ў ёй быць? Таму, няхай у Польшчы Манюшка застаецца вялікім польскім кампазітарам (нам за тое зусім не крыўдна, а, хучэй, ганарова), а ў Беларусі ён, натуральна, калісьці быў вялікім кампазітарам, можа, сам не ўсведамляючы таго. Спадзяемся, што беларускае грамадства з пачуццём удзячнасці ўспомніць свайго сына, і Манюшка зноў стане вялікім беларускім кампазітарам у нашай свядомасці. А з польскім грамадствам мы зноўдзем агульную мову, калі будзем не дзіліць Манюшцы, а прызнаваць даследванні ў галіне манюшказнаўства.

На фота Наталі КУПРЭВІЧ, В. Скорабэгатаў пад час выстаўкі ў памяць С. Манюшка (2019 г.)

Віктар СКОРАБАГАТАЎ,
Уладзімір МАРХЕЛЬ,
Ганна КАРЖАНЕЎСКАЯ

Ініцыятыва

«Назаві роднай мовай беларускую ў перапісе насельніцтва – 2019»

Стартавала кампанія #МАЯ-МОВА з заклікам абіраць беларускую мову ў Перапісе!

Шаноўныя сябры!

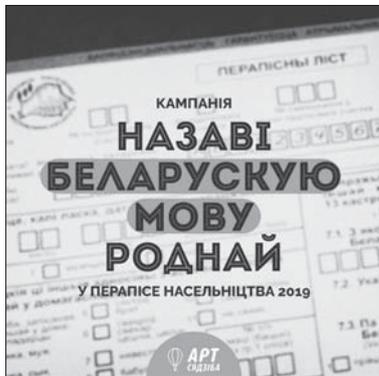
У кастрычніку 2019 года ў нашай краіне пройдзе чарговы перапіс насельніцтва, сярод пунктаў будучы пытанні (нумар 12 і 13) і пра вашу родную мову. Мы ведаем, што большасць з вас шануе беларускую мову і падтрымлівае пашырэнне яе ўжывання ў грамадскім жыцці.

Беларуская мова – гэта неад’емная частка нашай культуры і гарантыя нашай будучыні як унікальнага народу. Вынікі перапісу насельніцтва мы здольныя засведчыць самі сабе і ўсяму свету, што мы з’яўляемся паўнаважнай нацыяй, годнай цікавасці і павагі з боку іншых нацыяў свету.

Адказ «беларуская» на пытанні перапісчыкаў аб роднай мове і мове штодзённага ўжытку мае не толькі сімвалічнае, але і практычнае значэнне. Ад колькасці людзей, якія ў адказах назавуць беларускую мову, будзе залежаць далейшая палітыка дзяржавы. Адказам «беларуская» вы станёце паўплываеце на яе.

Будзем жа памятаць пра гэта, адказваючы на пытанні перапісчыкаў! Падтрымаем наш нацыянальны скарб – мову нашых продкаў, якая нас усіх аб’ядноўвае і робіць унікальнымі.

Падтрымаць кампанію можна на <https://molamola.by/campaigns/669>.

Дзе варта пабываць

Лета – не толькі адпачынак, але і час спасцігаць новае. Нездарма многія ўстановы плануюць на гэтыя месяцы цікавыя імпрэзы. Вось што, да прыкладу, прапануе Музей беларускага народнага мастацтва ў Раўбінчах (Мінскі раён).

Выстаўка «Жаночы сусвет: Гомельшчына»

Каштоўным здабыткам нацыянальнай культуры Беларусі з’яўляецца народнае адзенне. Менавіта касцюм з найбольшай яркасцю і паўночнай увасаблея мастацкае мысленне народа, багацце яго фантазіі, развітасць густу і пачуццё меры. З-за спецыфікі ландшафту, прыроды, сацыяльна-эканамічнага становішча кожны рэгіён Беларусі меў свае асаблівасці народнага адзення.

На выстаўцы «Жаночы сусвет: Гомельшчына» можна пазнаёміцца з багаццем і прыгажосцю народнага адзення Усходняга Палесся. Серыя выставак «Жаночы сусвет» фармуецца на базе калекцыяў народнага адзення, што захоўваецца ў запасніках Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь. Ужо трэці год запар мы знаёмім наведнікаў з калекцыяй народнага адзення, якія яшчэ ні разу не «выходзілі ў людзі».

Жаночы сусвет Гомельшчына

Вы таксама можаце пабачыць гомельскія строй, аж да канца лета.
Даведкі па тэлефонах: 8017 5074469 і +37529 1353241.

Лекторый «За кубачкам гарбаты»

Музей неўзабаве распачне серыю інтэр-актыўных лекцыяў пра чатыры віды народнай творчасці: тэкстыль, кераміка, саломалля, ценне, драўляная скульптура і народны жывапіс на прыкладах з экспазіцыі. Кожную суботу лета а 12.00 можна стаць слухачом лекцыі.

Музей беларускага народнага мастацтва мае славу невялікага музея з угульнай атмасферай. Госці змогуць схвацаць ад гарадской спёкі, атрымаюць асалоду ад насычанай гарбаты ды слухання зямлянай лекцыі пра той ці іншы від народнай творчасці. Каб гарбата добра настаялася, супрацоўнікі ўстановы просяць паведаміць аб жаданні патрапіць на лекцыю загодзя па тэлефонах +37529 1353241 ці 8017 5074468.

Майстар-класы

Музейная ўстанова прапануе таксама пазнаёміцца з некаторымі відамі народнага мастацтва не толькі на ўласныя вочы, але і на ўласныя рукі! Штонядзелю а 12.00 у музеі праходзяць майстар-класы па стварэнні лялек-мотанак, ткацтве паясоў альбо саломалляценні (на выбар). Экспазіцыя музея напоўнена сапраўднымі шэдэўрамі народнага мастацтва з простых матэрыялаў, створанымі не прафесійнымі мастакамі, а звычайнымі людзьмі. Паспрабуйце! Зможаце не толькі адпачыць у прахалодзе, але і карысна правесці час ды атрымаць новае ўменне.

Папярэдні запіс абавязковы па тэл.: +37529 1353241 або 8017 5074469.

Паводле інфармацыі Музея беларускага народнага мастацтва

Вынішчалі. Спахапіліся. Клопат аб супергрызунах

Выратавальная каманда грамадскай арганізацыі «Ахова птушак Вацькаўшчыны» і яе партнёраў – Навукова-практычнага цэнтру НАН Беларусі па біярэсурсах, Гарадоцкага лягсага і грамадскага аб’яднання «Неруш» – абвясціла аб пачатку аперацыі «Хамяк, суслік і палатуха: выратаваць супергрызуноў!». Гэта назва экалагічнай ініцыятывы – адной з пераможцаў конкурсу экалагічных ініцыятываў праекта «Экаманіторынг», што фінансуецца Еўрапейскім Саюзам і рэалізуецца ПРААН у партнёрстве з Міністэрствам прыроды і аховы навакольнага асяроддзя Рэспублікі Беларусь.

Чаму ініцыятыўная група вырасыла ратаваць менавіта грызуноў? Калісьці два з трох звяркоў былі прызнаныя шкоднікамі сельскай гаспадаркі, а цяпер усе яны трапілі ў Чырвоную кнігу Беларусі, а суслік апынуўся нават у міжнароднай Чырвонай кнізе, як, напрыклад, зубр і яржыяна чаротаўка. Магчыма страта гэтых звяркоў скароціць біязнастайнасць і збыдніць жывёльны свет Беларусі, парушыць трафічныя ланцужкі ў экасістэмах, таму ў рамках праекта «Экаманіторынг» падтрымліваюцца такія ініцыятывы.

Сёння няма дакладных дадзеных аб колькасці гэтых грызуноў у Беларусі. Некалькі гадоў таму адмысловыя пошукі хамяка скончыліся нічым. Пасля абвясчэння ініцыятывы АПБ атрымала паведамленне пра сустрэчу з хамяком, першае вядомае вучоным за апошнія 10 гадоў. У 1980-х у нас было вядома 89 калоніяў работа сусліка. Не-

ВІНАМАЖЕ РАЗЫСКІВАЕТСЯ

Знаеце, дзе яны жывуць. Тогда позвоните нам! (+375 17) 369-76-13 (+375 29) 223-06-13 (+375 29) 101-68-87 Или пишите на адрес info@ptushki.org

калькі гадоў таму апошнія вядомыя калоніі былі выпадкова знішчаныя. Пасля абвясчэння ініцыятывы праекта АПБ ужо атрымала першыя звесткі пра новыя калоніі. У межах праекта яны будуць правярацца і атрымаюць ахоўны статус, а таксама АПБ паспрабуе знайсці іншыя калоніі, што захаваліся.

З 1996 г. ніхто не бачыў у Беларусі палатуху, пакуль у 2017 г. актывісты АПБ Дзяніс Кіцель і Андрэй Абрамчук не знайшлі некалькі тэрыторыяў на поўначы Беларусі. Але на сёння невядомае дакладнае распаўсюджанне гэтага віду, і ініцыятыва праекта дазволіць знайсці па максімуме ўсе тэрыторыі гэтых звяркоў, а таксама вывучыць і зняць магчымыя пагрозы.

Шукаць супергрызуноў будуць у 19-і раёнах Беларусі. Адмысловая праца запланаваная з людзьмі – суседзямі рэдкіх відаў. Адна з асноўных мэтаў праекта «Экаманіторынг» – далучэнне грамадскасці да экалагічнай актыўнасці, прыняцце экалагічных

рашэнняў. Галоўны фактар зніжэння хамяка, сусліка і палатухі, як і многіх іншых відаў, – антрапагенны. Звяры знікаюць пасля ўзворвання ўскрайкаў палёў і выганаў, зарастання пашы праз невяжкарстанне і ад іншых фактараў. Эксперты ініцыятывы правядуць адмысловыя сустрэчы з настаўнікамі, школьнікамі, леснікамі і мясцовымі жыхарамі, каб расказаць пра тое, як яны могуць дапамагчы выратаваць віды.

І, нарэшце, чаму хамяк, суслік і палатуха – супергрызуны? Адказвае дырэктар АПБ Аляксандр Вінчэўскі: «Усе гэтыя грызуны маюць суперздольнасці! Палатуха ўначы лётае ў лесе, да 50-і метраў. У яе ёсць у шкілеце пярэдніх лапаў спецыяльная костка, якая дазваляе шырэй расцягваць перапонкі, каб планіраваць. У хамяка ёсць зашчочныя мяшкі, якія працягваюцца да падлель. У іх ён можа насіць корм на адлегласць да кіламетра і здольны назапасіць у нары да 10-і кг насення. А для вынішчэння работа сусліка ў савецкі час быў створаны адмысловы самалёт! Але наш герой выжыў, хоць і з вялізнымі стратамі. Сённяшні свет такі, што і супергероі могуць мець патрэбу ў дапамозе. Наша арганізацыя займаецца не толькі птушкамі, але ў цэлым захаваннем біязнастайнасці. Дзякуючы праекту мы зможам закупіць спецыяльнае абсталяванне, якога пакуль няма ў акадэмічных навукоўцаў-зоолагаў, частку абсталявання мы потым перадамо ім».

Спецыялісты ў рамках ініцыятывы праекта падрыхтуюць адмысловыя Планы дзеянняў па захаванні хамя-

ка, сусліка і палатухі. Інфармацыя пра распаўсюджанне і пагрозы будзе сабраная за 18 месяцаў праекта. У межах ініцыятывы на кожнае месцапражыванне гэтых відаў будуць падрыхтаваныя пашпарты і ахоўныя паперы.

Паводле паведамлення прэс-офіса ПРААН у Беларусі

Чэрвень

22 – Дрэйзін Юльян (Юльян) Мікалаевіч (1879 – 1942), музыкантаўца, публіцыст, перакладчык, аўтар шматлікіх артыкулаў па актуальных пытаннях беларускага музычнага мастацтва – 140 гадоў з дня нараджэння.

22 – Сіняўскі Іван Іванавіч (1919, Смалявіцкі р-н – 2001), беларускі пісьменнік – 100 гадоў з дня нараджэння.

23 – Беларуская аперацыя 1944 г. («Баграціён»), адна з найбуйных стратэгічных наступальных аперацыяў Чырвонай Арміі ў Вялікую Айчынную вайну – 75 гадоў з пачатку аперацыі.

23 – Помазаў Віктар Пятровіч (1949, Гомель – 1986), кампазітар, які працаваў у жанрах вакальна-сімфанічнай музыкі і музыкі для народнага аркестра, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1986) – 70 гадоў з дня нараджэння.

24 – Варфаламея Тамара Барысаўна (1944), этнамузыкалаг, лаўрэат спецыяльнай прэміі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва (2014) – 75 гадоў з дня нараджэння.

24 – Душкевіч Ірэна Анатолеўна (1959, Мінск), артыстка балета, народная артыстка Беларусі, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1986), Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1996) і тэатральнай прэміі імя Л. Аляксандраўскай (1996) – 60 гадоў з дня нараджэння.

24 – Тоўсік Уладзімір Антонавіч (1949, Мінск), жывапісец, педагог, народны мастак Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1994), прэміі Ленінскага камсамола Беларусі (1982), Нацыянальнай прэміі ў галіне выяўленчага мастацтва (2017) – 70 гадоў з дня нараджэння.

25 – Бечык Варлен Леанідавіч (1939, Мінскі р-н – 1985), літаратуразнаўца, крытык, даследчык праблемаў грамадзянскай беларускай пазіі і прозы, творчай індывідуальнасці майстроў слова – 80 гадоў з дня нараджэння.

26 – Адамовіч Антон Яўстаф’евіч (1909, Мінск – 1998), беларускі літаратуразнаўца, крытык, прызіст – 110 гадоў з дня нараджэння.

27 – Карамазяў Віктар Філімонавіч (1934, Чэрыкаў), беларускі пісьменнік, сцэнарыст, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя К. Каліноўскага (1990) – 85 гадоў з дня нараджэння.

27 – Пагарэлаў Леў Мікалаевіч (1929 – 2010), заслужаны архітэктар Беларусі, лаўрэат прэміі Савета Міністраў СССР (1987), кавалер ордэна святога роўнаапостальнага вялікага князя Уладзіміра, ордэна прападобнага Сергія Раданежскага, уладальнік ганаровага прызга Беларускага Саюза архітэктараў «Зодчій Рэспублікі Беларусь» (2008) – 90 гадоў з дня нараджэння.

27 – Сяргей Знаёмы (сапр. Клопаў Сяргей Дзмітрыевіч; 1909, Ушацкі р-н – 1937? ці 1944?), беларускі журналіст, прызіст, паэт – 110 гадоў з дня нараджэння.

28 – Нікановіч-Сахарова Вольга Фёдаруна (1884, Чашніцкі р-н – 1943), беларуская пісьменніца – 135 гадоў з дня нараджэння.

28 – Савіцкі Уладзімір Іларыёнавіч (1914, Кіраўскі р-н – 1989), беларускі прызіст, паэт – 105 гадоў з дня нараджэння.

29 – Зыслаў (Любанскі р-н; 1969), мемарыяльны комплекс, – 50 гадоў з часу адкрыцця.

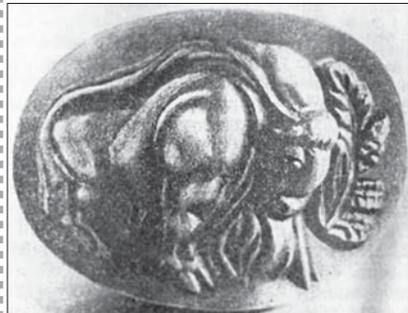
29 – Левін Барыс Міхайлавіч (1914, Віцебск – 1990), беларускі акцёр, заслужаны артыст Беларусі – 105 гадоў з дня нараджэння.

30 – Маціевіч Алег Мікалаевіч (1949, Магілёў – 2016), беларускі жывапісец – 70 гадоў з дня нараджэння.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

ПЛАКЭТКА (франц. plaqueette памяншальнае ад plaque пласцінка, дошчачка) – 1) твор медальернага мастацтва, які адрозніваецца ад звычайнага медаля прамугольнай або блізкай да яе формай; паводле зместу шырэішая за медаль, можа мець разгорнуты сюжэт, што набліжае яе да скульптуры. Бываюць керамічныя, металічныя, фарфаравыя, шклянныя і інш. Памеры паводле правілаў Міжнароднай федэрацыі медальераў не павінны быць даўжэй за 180 мм па большым боку. Беларускія скульптары, керамісты, медальеры, мастакі па шкле ствараюць плакеткі, прысвечаныя выдатным дзеячам айчынай літаратуры і мастацтва, значным падзеям у гісторыі народа, помнікам архітэктуры і інш. Сярод іх: «Францыск Скарына» Э. Астафьева, «Цётка» С. Гарбуновай, «Зубр» А. Зіменкі, «Янка Купала», «Якуб Колас», «Старая вёска», «Помнікі дойлідства Беларусі» і «Зухаваты дзед» Р. Іванова, «Якуб Колас» Ю. Любімава, «Мікола Гусоўскі» і «Па матывах пазіі Янкі Купалы» С. Ларчанкі, «Помнікі дойлідства Беларусі» Л. Малышава, «Раўбічы» Л. Талбузіна, «Набат» і «3 ліпеня 1944 года» У. Мелехова, «Песня пра зубра» А. Харберуша, «Адам Міцкевіч» В. Янушкевіча і інш. Плакеткі ствараюць таксама Г. Асташок, Л. Багданаў, М. Байрачны, В. Буціна, А. Дзятлава, У. Жохаў, В. Леантовіч, У. Мурашвер, В. Прышкін і інш.; 2) пласцінка (металічная, керамічная і інш.) з рэльефнай выявай, прызначаная для ўпрыгожвання мэблі, хатняга начыння і інш.

Плакетка А. Хаберуша «Песня пра зубра»

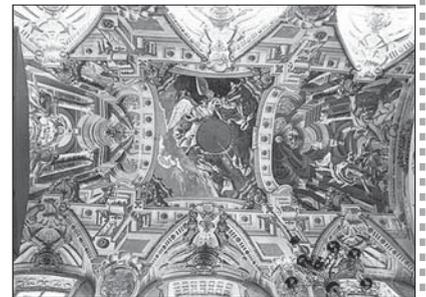
ПЛАН (ад лац. planum плоскасць) у архітэктуры – 1) выкананае ў вызначаным маштабе графічнае адлюстраванне гарызантальнай праекцыі будынка (або аднаго з яго паверхаў ці памяшканняў), ансамбля будынкаў, населенага пункта ў цэлым ці асобных яго частак. Бываюць планы натурныя (ствараюцца на аснове абмераў архітэктурных) і праектныя (ствараюцца пры праектаванні архітэктурных збудаванняў). Залежна ад прызначэння на плане могуць быць паказаныя канструкцыйныя сцену і апоры, расстаноўка мэблі ў інтэр’ерах, размяшчэнне абсталявання і схема тэхналагічнага працэсу ў вытворчых памяшканнях, азеляненне тэрыторыі і схема транспартнай сеткі ў горадзе і інш. План звычайна характарызуе форму і канфігурацыю збудавання; 2) характарыстыка размяшчэння асноўных частак будынка або ансамбля на ўзроўні зямлі (у шматпавярховых будынках і ў комплексах,

размешчаных на складаным рэльефе – на розных узроўнях).

Планы выкарыстоўваліся з даўніх часоў (Старажытнае Грэцыя). Старажытнарымскі архітэктар і інжынер 2-й палове I ст. да н.э. Вітрувій у сваім архітэктурным трактате «Дзесяць кніг аб архітэктуры» ўпамінае аб паводле контураў будынкаў на паверхні зямлі. У Беларусі схематычныя планы-абрысы пачалі выкарыстоўваць з XVII ст. У 2017 г. з’явілася інфармацыя, што ў Полацку пад час археолага-рэстаўрацыйных работ на тэрыторыі Спаса-Ефрасіннеўскага манастыра знойдзены фрагмент будаўнічага чарцяжы мяжы XI – XII стст. План на плінфе выкананы так, быццам гэта чарцёж сучаснага архітэктара. На думку навукоўцаў, малюнак зроблены высокакваліфікаваным майстрам, які, магчыма, і кіраваў будаўніцтвам храма-пахавальні. Мяркуюць, што плінфа з поўнай выявай плана была не менш за 30 см. Верагодна, чарцёж быў зроблены пісалам (тоненькай палачкай) на сырой гліне, пасля чаго яна была абпаленая.

ПЛАФОН (ад франц. plafond столь) у мастацтве – столь, упрыгожаная жывапісам ці лепкай; твор манументальна-дэкаратыўнага мастацтва, які аздабляе перакрыцці (плоскае, скляпеністае ці купальнае) якога-небудзь памяшкання. Выконваецца непасрэдна па тынку (фрэска або размалёўка алейнымі, клеявымі і інш. фарбамі), на прымацаваным да столі палатне, мазаікай і інш. спосабамі. Вядомы ў Ст. Егіпце, антычных свеце. Класічныя ўзоры плафона стварылі італьянскія жывапісцы эпохі Адраджэння.

На тэрыторыі Беларусі сюжэтныя і арнаментальныя плафоны шырыліся ў XVII – пачатку XIX стст. у дэкаратыўным аздабленні культавых (касцёлы ў в. Лучай Пастаўскага раёна, дамініканцаў у Стоўбцах, францысканцаў у Гальшанах Ашмянскага раёна, бернардынцаў у Гродне, езуітаў у Нясвіжы, Петра-Паўлаўскага царква ў Ружаных Пружанскага раёна і інш.) і парадных палацавых памяшканняў (палацы ў Нясвіжы, Свяцку пад Гроднам, Жылічах Кіраўскага раёна). Дзя плафонных кампазіцыяў таго перыяду характэрнае выкарыстанне эфекту ілюзорнага прарыву ў адкрытую ці прадоўжаную далей архітэктурную прастору, выявы фігураў і архітэктурных дэталей у моцных ракурсах. У XX ст. пашырэнны найбольш у 1950-я гг. у манументальных грамадскіх збудаваннях (плафон у фая Беларускага дзяржаўнага тэатра юнага глядача ў Мінску, мастакі І. Ахрэмчык, І. Давідовіч).

Плафон у Касцёле Богажа Цела ў Нясвіжы

Фотачка Уладзіміра ПУЧЫНСКАГА